

Denk Wijzer

Thema: Vergrijzing

Feiten, cijfers en inleidende beschouwingen

Houdbaarheid van de oudedagsvoorziening

Interview hoogleraar Lans Bovenberg

Vergrijzing en pensioenen

Solidair ouderenbeleid

1

JAARGANG 5 | NUMMER 1 | FEBRUARI 2005

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer

studieblad van de ChristenUnie
jaargang 5, nummer 1, februari 2005

Oplage: 3000
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

Kosten

- abonnement: € 16,- per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 11,-).
- donateurschap: minimum donatie is € 28,- per jaar, jongeren € 16,-. U krijgt daarvoor naast vijf nummers van DenkWijzer ook enkele andere publicaties, informatie over allerlei activiteiten, gratis toegang tot bijeenkomsten en u kunt deelnemen aan onze KennisNetWerken.
- losse nummers van DenkWijzer: € 4,- per stuk (exclusief verzendkosten).

DenkWijzer verschijnt op de tweede zaterdag van februari, april, juni, oktober en december

Deadline kopij volgende nummer:
woensdag 2 maart 2005

Redactie:

Jan Post (hoofredacteur), Henk Visser (namens bestuurders), Pieter Grinwis (namens Tweede Kamerfractie) en Erik van Dijk (eindredacteur).

Vormgeving:

Douglas Design BNO, www.douglasdesign.nl

Druk:

Koninklijke BDU Grafisch Bedrijf B.V.

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

www.wi.christenunie.nl

www.bestuurders.christenunie.nl

Rabobank rekening nummer 1230 18250

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Wilt u daarvoor eerst even contact met ons opnemen?

Copyright ChristenUnie 2005

Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

4

Grijze haren. Feiten, cijfers en inleidende beschouwingen

Waar hebben we het over als we over vergrijzing spreken? Op basis van rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau en het Centraal Bureau voor de Statistiek geeft Tom Vroon inzicht in de feiten en verkent hij de vraagstukken die er liggen.

7

“Eerbied voor grijze haren”

Wat is de houdbaarheid van de oudedagsvoorziening in Nederland? In dit artikel komen enkele belangrijke vraagstukken omtrent het ouderenbeleid aan bod en wordt aangegeven hoe de ChristenUnie zich daarbij tot nu toe heeft opgesteld. Het artikel begint met het neerzetten van een paar bijbelse noties.

12

Werk voor ouderen, steun voor ouders

De ChristenUnie moet komen met een steviger financieel-economisch beleid. De vergrijzing en de huidige kennis-economie vragen om meer aandacht voor het gezin en een hogere arbeidsparticipatie van vijftig-plussers. Dat zijn enkele conclusies uit het interview met prof. dr. A.L. (Lans) Bovenberg, hoogleraar algemene economie aan de Universiteit van Tilburg. Hij pleit voor een rechtvaardiger sociaal stelsel.

16

Vergrijzing en pensioenen: nachtmerrie of toekomstscenario?

De vergrijzing laat overal gevolgen zien. In dit artikel richt Rien de Kievit zich op de gevolgen van vergrijzing op de oudedagspensioenen. Zo'n vijftig jaar geleden werden in de politiek voorstellen gedaan om een algemeen pensioen voor een ieder die ouder was dan 65 in te voeren. Toen was de gemiddelde leeftijd 66 jaar ...

22

Nadenken over een solidair ouderenbeleid

Het contract tussen generaties vraagt onderhoud. Vergrijzing is een wereldwijd vraagstuk, maar in Europa en Nederland speelt de vergrijzing het sterkst. De (dubbele) vergrijzing stelt de samenleving voor een grote uitdaging. Veel financiële middelen gaan naar ouderen, terwijl we juist moeten investeren in jonge generaties. Bovendien schrijven we in Europa in vergelijking met elders in de wereld mensen snel af. Er is maar een klein deel van de bevolking boven de zestig dat nog participeert op de arbeidsmarkt. Toekomst gericht ouderenbeleid vraagt volgens Jan Westert om een evenwichtige benadering in het belang van alle generaties.

Aandacht voor het thema is er ook in de artikelen over palliatieve zorg (p.26), ouderenadviseurs (p.28), meergeneratiewoningen (p.30) en de column van de eindredacteur (p.32).

Vergrijzing

Door Erik van Dijk, eindredacteur

“Je kunt het beste gerontologie gaan studeren, want de vergrijzing is één van de zekerheden van de komende tientallen jaren”. Dat gratis studieadvies gaf Jan Latten, senior onderzoeker bij het CBS en buitengewoon hoogleraar sociale demografie aan de Universiteit van Amsterdam op 14 december j.l. bij de presentatie van de tweejaarlijkse bevolkingsprognose van het CBS.

De vergrijzing begint de laatste jaren steeds duidelijkere vormen aan te nemen. Al decennia lang is de gemiddelde leeftijd van Nederlanders en Europeanen aan het stijgen. Mensen zijn over het algemeen gezonder en leven langer. Dit is vergrijzing deel één. Vergrijzing deel twee is dat in de komende tien jaar de generatie 'baby boomers' (de geboortegolf na de Tweede Wereldoorlog) met pensioen gaat. Deze grote groep blijft vervolgens nog gemiddeld twintig jaar in ons midden. Zeker in de eerste jaren zijn zij echter veelal niet oud, arm en zielig, maar vitaal en kapitaalkrchtig. Langzamerhand zal hun zorgbehoefte echter wel gaan toenemen. Vanaf 2015 zal de verhouding werkende bevolking – hulpbehoevende bevolking echt problematisch beginnen te worden.

Langzamerhand begint overal door te dringen dat er een enorme verschuiving gaande is. Het kabinet presenteert veel bezuinigingsplannen als noodzakelijk en onvermijdelijk met het oog op de vergrijzing. In hoeverre dat terecht is, mag u na lezing van dit nummer beoordelen. Ook elders worden de beleidsmakers wakker. Ik geef een paar voorbeelden:

- In februari 2005 verschijnt de nota *Visie op vergrijzing en het ouderenbeleid* over de financieel-economische en de sociaal-culturele kanten van de vergrijzing. Het ministerie van VWS coördineert deze nota in nauwe samenwerking met de ministeries van VROM, Financiën en SZW. Via de Interdepartementale Stuurgroep Ouderen zijn ook nog vijf andere ministeries betrokken.
- De Tweede Kamer kent op dit moment een Themacommissie Ouderenbeleid.
- Het Sociaal en Cultureel Planbureau publiceerde in 2004 zeker drie rapporten rond ouderen.
- Het CDA publiceerde onlangs een studie met de titel: *Pas 65. Ouderen zijn geen doelgroep maar een doe-groep*.
- De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling publiceerde in januari 2005 een rapport met als titel: *Mogen ouderen ook meedoen*.

- De SER stelde in dezelfde maand een advies vast over een toekomstgericht ouderenbeleid.
- De ChristenUnie heeft sinds kort een ouderen-werkgroep (zie het december- en februari-nummer van HandSchrift).

Deze lijst zou gemakkelijk langer gemaakt kunnen worden. Het moge duidelijk zijn: vergrijzing en ouderenbeleid komt steeds hoger op de agenda te staan. Tijd voor DenkWijzer!

In het decembernummer van HandSchrift stond een interview met PCOB-voorzitter Dick Corporaal. De ledenaantallen van de ouderenbonden groeien flink. De PCOB noteerde in 2004 meer dan tienduizend nieuwe leden en nadert de 100.000-leden-grens. Volgens Corporaal in het Reformatorisch Dagblad (19-11-2004) is het “voor correctie op het kabinetsbeleid van wezenlijk belang dat er krachtige ouderenorganisaties zijn.” Ook zegt hij daar: “Er moet meer kader komen dat plaatselijk actief is. Dat is van belang bij de invoering van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (...)”

Die WMO waar Corporaal het over heeft is nu precies zo'n wet die mede ontworpen is om de komende vergrijzing (lees: de groei van de uitgaven voor verpleging, verzorging en ondersteuning) het hoofd te bieden.

Is het alleen wel terecht dat het kabinet zo'n spookbeeld oproept rond die vergrijzing? En als één en ander inderdaad onbetaalbaar wordt bij ongewijzigd beleid, zijn dan deze maatregelen nodig of kan het ook anders?

Als die groter wordende groep ouderen gemiddeld veel vitaler en rijker is, dan kunnen zij toch ook zelf meebetalen aan voorzieningen en mantelzorg verlenen?!

En als iemand vitaal en werklustig is, dan móet hij of zij toch niet stoppen met werken op de leeftijd van 65 jaar? Dat soort vragen komen in de komende bladzijden aan de orde.

Veel leesgenoegen toegewenst.

Grijze haren

Feiten, cijfers en inleidende beschouwingen

Door mr. Tom Vroon, algemeen secretaris van het College Bouw Ziekenhuisvoorzieningen
en lid van het curatorium van het WI'

Einde aan het prepensioen en de VUT, verslechterende concurrentiepositie, loonmatiging, langer

doorwerken, exploderende zorguitgaven, meer verantwoordelijkheid voor burgers, rijke babyboom-

generatie, etc. Het zijn inmiddels bekende termen uit de politieke discussie. De vergrijzing in Nederland noopt tot

het nemen van directe en harde maatregelen. Dat doen we niet voor onszelf maar voor onze kinderen. Aldus het kabinet.

Waar hebben we het over als we over vergrijzing spreken?

Een paar kale cijfers:

Het aantal 65-plussers stijgt van 2,2 mln in 2003 naar 3,2 mln in 2020. Ten opzichte van de totale bevolking in Nederland stijgt het percentage ouderen daarmee in diezelfde periode van 13,5 naar 18,6.

Het aantal 75-plussers (vanaf die leeftijd gaan mensen zorgkosten van betekenis maken) gaat van 1,0 mln in 2003 naar 1,3 mln in 2020. Het aantal 85-plussers bedraagt dan 320.000 (was 230.000).

Tabel 1

	2003		2020	
	aantal (x 1.000)	% totale bevolking	aantal (x 1.000)	% totale bevolking
Bevolking totaal	16.200		17.200	
65+	2.200	13,5	3.200	18,6
75+	1.000	6,2	1.300	7,6
85+	230	1,4	320	1,9

Bron: CBS/bevolkingsstatistiek; Ruimtelijk Planbureau/Primos/ABF Research

Zegen of ramp?

Dat mensen ouder worden kan als een zegen worden beschouwd. Op veel plaatsen op de wereld zijn omvangrijke, kostbare en veel omvattende programma's erop gericht dit te bereiken.

Of iedereen de vergrijzing in Nederland bij deze aantallen ook een zegen zal noemen, zal er van afhangen of passende antwoorden, ook in beleidsmatige zin, kunnen worden gegeven op de vragen die de vergrijzing óók oproept.

Ik noem er een paar:

- Wat gebeurt er in een samenleving als de onze bij een veel groter aantal ouderen: neemt bijvoorbeeld haar

spankracht toe doordat grote groepen beschikbaar komen als dragers in kerkelijk- en verenigingswerk, voor het culturele leven, als mantelzorgers of opvang voor de kleinkinderen, óf zal het gaan om een groep die vraagt in plaats van draagt en dan van een steeds kleinere groep jongeren?

- Welke gevolgen heeft de vergrijzing voor de inkomenspositie van de ouderen? Is er bij zulke aantallen voldoende opzij gelegd voor iedereen, of wordt het allemaal wat minder en moet ook in een aantal gevallen beroep op de kinderen (of de kerkelijke gemeente) worden gedaan?
- Kan de kwaliteit, de toegankelijkheid en de betaalbaarheid van de gezondheidszorg gegarandeerd blijven, wanneer de kosten als gevolg van de toegenomen vergrijzing sterk zullen stijgen? En hoe zal dat zijn in het voorgenomen marktgestuurde stelsel, dat volgens velen toch al prijsopdrijvend zal werken?
- Waar en hoe moeten al deze mensen wonen? Leveren de stoere afspraken tussen VROM en de gemeenten, die bedoeld zijn om het niveau van het aantal gerealiseerde woningen sterk omhoog te brengen, ook voldoende betaalbare aangepaste woningen voor ouderen op?
- Welke gevolgen heeft de vergrijzing überhaupt macro-economisch, wanneer weinigen het geld moeten verdienen voor velen?

Vragen genoeg. Ze willen beantwoorden vergt tijd en vernuft.

Verpleging en verzorging

Op het zorgterrein heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) daar recent een poging toe gedaan. In het rapport *Verpleging en verzorging verklaard* dat in oktober 2004 verscheen wordt vooruitgekeken: het zorggebruik (mensen die zich hebben gemeld bij een indicatieorgaan voor AWBZ-zorg plus de mensen die reeds

AWBZ-hulp ontvangen) wordt geraamd en de potentiële vraag naar zorg (alle mensen die potentieel in aanmerking zouden komen voor AWBZ-hulp en die gebruikmaken van informele, particuliere of AWBZ-hulp) in kaart gebracht. Om de ramingen te kunnen uitvoeren heeft het SCP gekeken naar de profielen van gebruikers en potentiële gebruikers van zorg. Onder meer valt op dat gebruikers van AWBZ-zorg vaker vrouwen zijn, meer in stedelijke gebieden wonen en vaker een lage sociaal-economische status hebben. Bewoners van verpleeg- of verzorgingshuizen hebben gemiddeld een lager opleidingsniveau en inkomen dan de gebruikers van AWBZ-zorg aan huis. Ook heeft het SCP aandacht besteed aan de determinanten voor de zorgontwikkeling. Behalve demografische ontwikkelingen is ook de aanwezigheid van chronische ziekten een sterk bepalende factor. Naar verwachting zullen de chronische ziekten diabetes, beroerte en astma/COPD met 50% gegroeid zijn in 2020; hartziekten en aandoeningen na ongevallen kennen een stijging van 30% tot 2020.²

Potentiële zorgvraag en zorggebruik

Het SCP heeft vervolgens ramingen gemaakt voor de potentiële zorgvraag en zorggebruik. Deze ramingen worden weergegeven in onderstaande tabellen.

Tabel 2 toont de maximale verwachte vraag naar zorg. Tabel 3 gaat uit van het huidige geraamde gebruik en trekt dit door naar de toekomst. Dit geeft de minimaal verwachte zorgvraag weer. Uit bovenstaande tabellen blijkt dat de vraag naar zorg onmiskenbaar zal toenemen. De vraag naar zorg aan huis groeit minimaal met 28% en maximaal met 38%. De potentiële vraag naar opname in een verzorgings- of verpleeghuis groeit respectievelijk met 40 en 48%; de minimale groei is naar verwachting respectievelijk 26 en 40%. De vraag naar opname in een verpleeghuis groeit het hardst.

Tabel 2

Raming van de potentiële vraag naar hulp van personen van 65 jaar en ouder, naar plaats van de gevraagde hulp, 2000-2020 (*absolute aantallen x 1.000*).

Jaar	Potentiële vraag	Vraag naar zorg thuis	Vraag naar opname verzorging	Vraag naar opname verpleging
2000	736	509	102	88
2005	797	548	112	96
2010	867	597	121	105
2015	972	680	129	115
2020	1.099	778	141	128

(Bron: SCP-VV&V'03)

Afgezet naar het aantal 65-plussers in 2000 en 2020 blijft de vraag naar een plaats in een verzorgingshuis schommelen rond 4,5% van de 65-plussers. De vraag naar verpleeghuiszorg blijft door de jaren heen relatief gelijk. Zorg thuis daalt in het scenario voor geraamd gebruik van 12,5% naar 10% van de 65-plussers. De maximale vraag naar zorg thuis door 65-plussers stijgt licht van 23% in 2000 naar 24% in 2020.

Nog een paar opmerkelijke punten

Het SCP gaat er vanuit dat de uitgaven in het kader van de AWBZ (waaruit onder meer de thuiszorg en de zorg in verpleeghuizen wordt betaald) zullen stijgen van 3,2% van het Bruto Nationaal Product in 2000 tot minimaal 4,1 en maximaal 4,5% in 2020. (Opvallend is overigens dat het Kabinet gebruikmakend van dezelfde cijfers spreekt van een stijging van 4% van het BNP in 2004 naar minimaal 5,8 en maximaal 7,5% BNP in 2020.)

Het SCP beschouwt het huishoudinkomen verder als een belangrijke determinant voor de potentiële vraag en het geraamde gebruik. Het huishoudinkomen stimuleert de potentiële vraag en remt het gebruik. In bovenvermelde ramingen heeft het SCP rekening gehouden met een welvaartsgroei van 0,75%, maar het SCP geeft hierbij ook aan dat het een onzekere factor is. Daarom heeft het SCP ook een variant berekend waarin geen welvaartsgroei is voorzien en zijn de inkomens bevroren op het peil van 2000. Het belangrijkste effect van de bevroering is dat veel minder beroep op particuliere hulp zal worden gedaan (20% minder). Een meerderheid van deze mensen ziet volledig af van hulp en vooral mensen met een lager inkomen zullen meer AWBZ-hulp inroepen. Naar schatting zouden de AWBZ-uitgaven hierdoor een half miljard euro hoger komen te liggen.

Tabel 3

Raming van het gebruik van AWBZ-gefinancierde diensten door personen van 65 jaar en ouder, naar type hulp, 2000-2020 (*absolute aantallen x 1.000*)

Jaar	Huishoudelijke hulp	Persoonlijke verzorging (plus)	Verpleging (plus)	Opname verzorging	Opname Verpleging
2000	155	56	64	103	49
2005	159	59	64	110	54
2010	161	63	64	121	58
2015	166	67	67	128	63
2020	177	72	75	136	69

De toevoeging 'plus' betekent dat het behalve om de genoemde hulpvorm ook gaat om een combinatie met eerder in de rij genoemde typen hulp.

(Bron: SCP-VV&V'03)

Ook is gekeken naar een variant waarin de informele hulp (mantelzorg) met 10% zal dalen. Overigens verwacht het SCP in eerder gedane onderzoeken geen snelle daling van informele hulp (mantelzorg). Bij het wegvallen van informele hulp zal 80% van de mensen zichzelf proberen te redden. SCP verwacht dat dit, gezien de hulpbehoefte van deze mensen, ook mogelijk is. Van de overige 20% wijkt de helft uit naar particuliere hulp en de andere helft naar AWBZ-hulp (vooral hulp aan huis). Het extra beslag op de AWBZ belooft in deze variant enkele honderden miljoenen euro's.

Tot slot het scenario waarin de kabinetsplannen met betrekking tot de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO) zijn doorberekend. In deze plannen gaat in ieder geval de huishoudelijke verzorging over naar de lokale overheid. Het SCP verwacht bovendien dat de functie persoonlijke verzorging hierbij zal worden betrokken. Het SCP raamt dat ten gevolge van deze wijzigingen 50.000 personen extra zullen uitwijken naar relatief duurder voorzieningen (verpleging thuis of opname). De kosten hiervan raamt het SCP op 2,1 miljard euro.

Conclusies

Lezing van het rapport brengt mij op het volgende:

Dat we te maken krijgen met hogere kosten als gevolg van de vergrijzing is evident. De kosten stijgen ook al als gevolg van een grote stijging van het aantal chronisch zieken en door allerlei technologische ontwikkelingen. We kunnen ons er maar beter op instellen. We moeten echter ook verwachten dat de kosten stijgen als gevolg van systeemwijzigingen. Dat lijkt het geval geweest te zijn bij de operatie tot modernisering van de AWBZ in 2003 en velen verwachten dat ook wanneer vanaf 1 januari 2005 allerlei marktelementen in het stelsel van de gezondheidszorg worden geïntroduceerd. Het is de vraag of we ons zonder meer bij deze stijging van uitgaven moeten neerleggen.

Het is onontkoombaar dat nagedacht wordt over de omvang van het verzekerd pakket. Als regel levert dat verhitte discussies op. Toch zijn er mogelijkheden waardoor de ouderen niet in hun belang behoeven te worden geschaad. Zo noem ik het concept van scheiden van wonen en zorg. Dat heeft te maken met de bekostiging van woonlasten vanuit de AWBZ.

De kosten voor bouw en onderhoud van verzorgings- en verpleeghuizen worden namelijk geheel vergoed. Om kostenverlaging te bereiken kan men wonen en zorg scheiden. Dit houdt in dat mensen die zorg nodig hebben zelf de huur of hypotheek betalen van hun woning of appartement terwijl de benodigde zorg vanuit de AWBZ aan huis geleverd wordt. Zorg aan huis is voor verreweg de meeste ouderen met beperkingen de beste oplossing,

al is zorg thuis niet altijd haalbaar.

Als we dit een goed concept vinden, zal wel ieder mee moeten werken het te realiseren. De praktijk leert dat een instelling die dit poogt te realiseren een zware kar door de modder moet zien te sleuren.

Dit is een voorbeeld van een goede mogelijkheid tot beperking van het pakket.

Natuurlijk zijn er wel grenzen. En discussies over het pakket omdat de kosten zijn gestegen ten gevolge van veranderingen in het systeem zouden uit den boze moeten worden verklaard.

Er zal ongetwijfeld een andere ordening van de zorg plaatsvinden. Wie de betaalbaarheid en de toegankelijkheid voor iedereen in stand wil houden zoekt naar nieuwe manieren om de zorgverlening vorm te geven. Disease management is de nieuwe term, waarbij met name ouderen en chronisch zieken met bijkomende ziekten voor verdere ondersteuning en interventies thuis betere en goedkopere zorg zullen krijgen, met een nadruk op een groter en gevarieerd aanbod in de meer directe omgeving. Gevolg daarvan zal een afnemend beroep zijn op de traditionele ziekenhuissector.

Dit alles zal ingrijpende veranderingen teweeg brengen in de aard en structuur van de huidige gezondheidszorg.³ Bovendien zal er rekening mee moeten worden gehouden dat ook ouderen zelf langer en intensiever mantelzorg moeten leveren.

Van de effecten van de vergrijzing op de zorg zal meer bekend moeten worden. Het zou wel winst zijn als we in staat zijn een erkende agenda op te stellen voor de komende paar jaar, trouwens voor meer dan de zorg alleen. Belangrijk zal zijn, dat de sense of urgency breed wordt erkend, door de overheid maar niet door de overheid alleen. Belangrijk zal ook zijn of zich probleem eigenaren aandienen. Feitelijk is een brede maatschappelijke alliantie vereist wil per sector tijdig, adequaat en door de juiste organen of organisaties antwoord gegeven kunnen worden.

Tenslotte is het de hoogste tijd voor een actuele doordiening van het begrip ouderdom en voor een normatieve beschouwing op de plaats die de oudere onder ons toekomt.

1 Met dank aan drs. Willeke van Staalduinen

2 Demografische projectie 2000-2020 van het RIVM, 2002

3 Zie ook Hindle, Dowdeswell en Yasbeck in *Rapportage van een Onderzoek naar Klinische Zorgfasen en de Strategische Besluitvorming over Vastgoed in 17 EU-landen*, september 2004

Voor verdere studie zijn ook deze recente SCP-rapporten interessant:

- *Zorg en wonen voor kwetsbare ouderen. Rapportage ouderen 2004*, mei 2004 (286 p.)
- *Sociale uitsluiting in Nederland*, oktober 2004 (205 p.)
- *Gezondheid en welzijn van allochtone ouderen*, november 2004 (250 p.)

“Eerbied voor grijze haren”

Over de houdbaarheid van de oudedagsvoorziening

Door Reinier Koppelaar en Pieter Grinwis, voormalig resp. huidig beleidsmedewerker Tweede Kamerfractie ChristenUnie

In dit artikel komen enkele belangrijke vraagstukken omtrent het ouderenbeleid aan bod en wordt aangegeven hoe de ChristenUnie zich daarbij tot nu toe heeft opgesteld. We beginnen met het neerzetten van een paar bijbelse noties.

Eerbied voor grijze haren en hen die ze dragen is een bijbelse opdracht. In Leviticus 19:32 lezen we: “Voor het grijze haar zult gij opstaan en aan de oude zult gij eer bewijzen en uw God zult gij vrezen”. Ook tegen de jonge Timotheüs zegt de apostel Paulus in het Nieuwe Testament: “Wordt niet heftig tegen een oude man, maar vermaan hem als een vader (...) en oude vrouwen als moeders.”

De Bijbel roept dus op tot eerbied en een respectvolle houding naar ouderen. Opvallend is dat dit in verband wordt gebracht met de dienst aan de Here: jongere generaties zijn de oudere niet alleen dank verschuldigd voor wat zij eerder voor hen hebben gedaan. Dat zou slechts horizontale solidariteit veronderstellen: ‘voor wat hoort wat’. Wat jongere generaties echt motiveert om ouderen met liefde en respect te behandelen is dat ouderen hen van God gegeven zijn, ook om voor te zorgen als het niet meer gaat. Een mooi voorbeeld in de bijbel is de zorg van Ruth voor Naomi.

We lezen in de brief van Paulus aan Timotheüs omgekeerd ook iets over de positieve taak van ouderen: “Oude mannen moeten nuchter zijn, waardig, bezadigd, gezond in het geloof, de liefde en de volharding. Oude vrouwen eveneens, priesterlijk in haar optreden, niet kwaadsprekend, niet verslaafd aan veel wijn, in het goede onderrichtende...”. We lezen hierin dat ouderen een opdracht hebben in de samenleving, gericht op het voorleven en overdragen van ‘het goede’ (zeg maar: waarden en normen!)

aan jongeren en, voor wie de gezondheid het toelaat, ook gericht op deelname aan kerkelijk en maatschappelijk leven, bijvoorbeeld vrijwilligerswerk.

Samenvattend twee uitgangspunten voor een christelijke beoordeling van het ouderenbeleid:

- 1) eerbied voor de ouderen geeft jongere generaties verantwoordelijkheid voor hen; en
- 2) ouderdom verplicht ook om zich dienstbaar te blijven inzetten voor de samenleving.

Eerbied voor grijze haren en hen die ze dragen is een bijbelse opdracht

Vergrijzing

Bovengenoemde uitgangspunten geven nog geen antwoord op de vraag wat tot de verantwoordelijkheid van de overheid en wat tot die van de samenleving behoort. Dat is echter wel de belangrijkste vraag voor de politiek ten aanzien van de collectieve voorzieningen voor oude-

ren. We zullen ingaan op de twee belangrijkste vraagstukken, te weten de ouderdagsvoorziening - de AOW en de pensioenen - en het zorgstelsel. De reden dat beide prominent op de politieke agenda staan is de vergrijzing. Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft een bevolkingsprognose opgesteld tot 2050. Daaruit blijkt dat de verhouding tussen ouderen boven de 65 en de beroepsbevolking tussen 15 en 65 drastisch gaat veranderen. Dat is van belang, omdat wij in Nederland de AOW, waarop iedere Nederlander na zijn 65e recht heeft - de voorname en bekendste erfenis van minister-president

Is het nu echt zo vreemd om ook boven je 65e mee te betalen aan de AOW van minder draagkrachtige generatiegenoten?

Drees - sinds de invoering in 1957 wordt gefinancierd via een omslagstelsel. Dat was nodig, omdat de toenmalige ouderen niet hadden kunnen sparen voor hun oude dag vanwege de oorlog en de daaraan voorafgaande crisisjaren. Werkenden betalen dus niet voor hun eigen AOW, maar voor dat van hun ouders en grootouders. Daarnaast sparen de meeste Nederlanders via collectieve pensioenregelingen, en sommigen hebben nog een aanvullende pensioenregeling getroffen. Dit zijn de drie pijlers van ons pensioenstelsel.

Momenteel betaalt 62% van de bevolking de ouderdagsvoorziening voor 14%. In 2050 krimpt de beroepsbevolking naar verwachting tot 56% en groeit het aantal 65-plussers tot 22%! Anders gezegd: nu zijn er drie 65-plussers op elke tien werkenden. Dat worden er zes op de tien in 2050! Dat betekent dat de grijze druk² toeneemt

Themacommissie Ouderenbeleid

Op 9 september 2003 is de Themacommissie Ouderenbeleid van de Tweede Kamer ingesteld. Het doel van Themacommissies is gericht op visieontwikkeling en het streven naar samenhang en coördinatie van beleid. Het doel van de Themacommissie Ouderenbeleid is het opstellen van een integrale visie voor het op middellange (tot 10 jaar) en lange termijn (met een doorkijk naar 30 jaar) te voeren ouderenbeleid. De Themacommissie moet toekomstige politieke, maatschappelijke en economische vragen, die gerelateerd zijn aan de vergrijzing van de samenleving in samenhang inventariseren, behandelen en vervolgens aanbevelingen doen aan de Tweede Kamer. De Themacommissie richt zich op vier onderwerpen: Wonen en woonomgeving, Welzijn, Zorg, Werk en inkomen. Binnenkort komt de themacommissie Ouderenbeleid met haar eindrapport. <http://www.themacommissieouderenbeleid.nl>

De themacommissie heeft ook een website waar burgers kunnen mee-discussiëren over het toekomstige ouderenbeleid. U kunt op de website te kennen geven hoe u zelf oud wilt worden. <http://www.zowilikoudworden.nl>

van 23% nu naar ruim 40% in 2050. En dat is nog niet alles, want er zijn ook dingen veranderd in de levensloop: mensen gaan niet meer op hun 15e werken, maar leren langer en worden dus pas later actief op de arbeidsmarkt. Aan de andere kant van de piramide stoppen steeds meer Nederlanders eerder met werken, soms al op hun 55e, al wordt dat, na het sociaal akkoord dat in november jongstleden werd bereikt, wel moeilijker voor de mensen die nu jonger zijn dan 55 jaar. En als klap op de vuurpijl blijft het geboortecijfer constant laag (1,7 kind), terwijl de levensverwachting blijft stijgen: van mannen van 75 naar 80, en van vrouwen van 81 naar 83 jaar. Het moge duidelijk zijn: de vergrijzing leidt tot problemen als er niet wordt ingegrepen. Puntig samengevat is dan ook de vraag: hoe houden we onze oude dag betaalbaar?

In haar rapport "Generatiebewust beleid" stelt de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid dat het collectieve stelsel van ouderdagsvoorzieningen en gezondheidszorg houdbaar is onder drie voorwaarden: 1. vergroten arbeidsparticipatie; 2. beteugelen zorguitgaven; en 3. verbreden van de financieringsgrondslag.

Financieringsmaatregelen

Om met het laatste te beginnen: regering en parlement hebben niet stilgezeten de laatste jaren. Er zijn al heel wat maatregelen getroffen in de financiële sfeer. In 1998 is een AOW-spaarfonds ingesteld, dat wordt gevuld uit de belastingopbrengsten. De verwachting is dat daar in 2020 126 miljard euro in zit. Een andere strategie die is ingezet is de aflossing van de staatsschuld. Heel belangrijk, want de vrijvallende ruimte voor rente en aflossing kan worden aangewend om eventuele tekorten in de AOW-fondsen aan te vullen uit de algemene middelen. Dan zijn er nog twee andere knoppen waaraan kan worden gedraaid: de hoogte van de AOW-uitkering en de grondslag voor hef-

fing van de AOW-premies.

Dat men zich in de politiek niet bepaald populair maakt door voorstellen te doen over aantasten van de AOW-uitkeringen, ervoer het CDA in 1994, toen mede in reactie op uitspraken over het bevriezen van de AOW het Algemeen Ouderen Verbond werd opgericht, dat onverwacht zes zetels haalde! Bevriezen is dan ook niet logisch: de AOW moet welvaartsvast zijn, dus gekoppeld worden aan de algemene loonstijging, zodat de koopkracht van ouderen mee ontwikkelt met die van de rest van de samenleving. Dat vraagt solidariteit, en is bovendien billijk, rekening houdend met het verzekeringskarakter van de AOW. Anderzijds: de AOW is een verzekering voor bestaanszekerheid, een garantie voor het minimum. Veel ouderen genieten daarenboven nog een goede pensioenaanvulling; het ligt daarom wel enigszins voor de hand om de AOW-uitkering meer inkomensafhankelijk te maken (via een omweg, de zogeheten ouderenaftrek, gebeurt dit ook al). We noemden ook nog de grondslag voor premieheffing. Iedereen boven de 65 jaar is vrijgesteld van premiebetaling, ook weer geredeneerd vanuit het verzekeringskarakter. Maar is het nu echt zo vreemd om ook boven je 65e mee te betalen aan de AOW van minder draagkrachtige generatiegenoten? Wat ons betreft een interessante gedachte die ook werd opgeworpen in het jongste ontwerpadvies van de SER over een toekomstgericht ouderenbeleid: evenwichtige lastenverdeling in het belang van alle generaties³. De SER stelt in dit ontwerpadvies onder andere voor om de financieringsbasis van de AOW structureel te verbreden door een geleidelijke uitbreiding van de financiering uit de algemene middelen. Niet alleen 65-minners, maar ook AOW-gerechtigden dienen volgens de SER een evenredige bijdrage te leveren aan de financiering van de toename van de AOW-lasten. Dit zou dan echter niet moeten gelden voor personen met alleen een AOW-uitkering en/of een klein aanvullend pensioen.

Arbeidsparticipatie

Een andere voorwaarde voor de houdbaarheid van de ouderdomsvoorzieningen is een toename van de arbeidsparticipatie. Het Paarse kabinet heeft haar beleid vooral gericht op de arbeidsparticipatie van vrouwen. Via diverse fiscale prikkels en bijvoorbeeld het stimuleren van kinderopvang werd een cultuuromslag nagestreefd.

Terzijde: ook het huidige kabinet gaat op deze voet voort. Dat is bijvoorbeeld te zien aan de Wet Basisvoorziening Kinderopvang. De ChristenUnie stelde daarbij dat de overheid met deze aanpak te ver gaat in haar bemoeienis met de verdeling van arbeid en zorgtaken. Het wordt financieel aantrekkelijk gemaakt om allebei te werken en de kinderen in de opvang te stoppen, maar wie besluit om thuis voor de kinderen te gaan zorgen ziet daar niets voor terug. Daarom heeft de ChristenUnie bij herhaling gepleit voor een kindgebonden budget.

NIZW Kenniscentrum Ouderen

Het Kenniscentrum Ouderen (KCO) ontsluit de kennis die over ouderen beschikbaar is, maakt deze toepasbaar en draagt de informatie over aan uiteenlopende gebruikersgroepen in de praktijk en het beleid. Het KCO richt zich bovendien op het stimuleren van het landelijke debat over vergrijzing en de effecten daarvan.
<http://www.kenniscentrum-ouderen.nl>

Dit kabinet zette voor het eerst krachtig in op de bevordering van de arbeidsparticipatie van ouderen: langer doorwerken wordt de norm. Waarom moeten mensen zonodig door de staat worden gesteund wanneer zij willen stoppen met werken op hun 55e? Ooit werd de VUT-regeling ingevoerd om de jeugdwerkloosheid tegen te gaan: ouderen moesten als het ware plaatsmaken. Daarna werd het echter als een recht beschouwd om fiscaal gefaciliteerd vervroegd te stoppen. De ChristenUnie heeft de richting die het kabinet inslaat gesteund, maar heeft zich ervoor ingezet om een aantal scherpe kanten van de aanvankelijke voorstellen af te halen. Het sociaal akkoord van november bevatte veel wat eerder door PvdA, GroenLinks, SP, ChristenUnie en LPF was voorgesteld. Maar met alleen maar afschaffen van VUT en prepensioen ben je er nog niet. Veel werkgevers blijken immers bepaald niet happig

Een essentiële vraag is: welke vormen van zorg behoren tot de eigen verantwoordelijkheid van mensen en welke vormen moeten collectief verzekerd blijven?

om oudere werknemers in dienst te houden of te nemen. Bij reorganisaties vliegen oudere werknemers er vaak uit, omdat ze te duur zijn, of onvoldoende bijgeschoold. Daarom heeft de ChristenUnie voorgesteld om ook positieve maatregelen te treffen en voorwaarden te scheppen waardoor het aantrekkelijker wordt om oudere werknemers in dienst te houden. Dat kan bijvoorbeeld in de vorm van een specifieke afdrachtvermindering voor werkgevers die een oudere in dienst nemen. Staatssecretaris Wijn heeft inmiddels toegezegd dit instrument te zullen onderzoeken. Ook wordt steeds meer aandacht besteed aan het zogenaamde levenslang leren. Iets anders om over na te denken - vooral door de sociale partners en minder door de politiek - is demotiebeleid. Het zou dan in bepaalde beroepen maatschappelijk normaal moeten worden dat iemand in zijn laatste werkzame jaren minder gaat verdienen dan daarvoor; in veel beroepen geldt dat het voor oudere werknemers niet aantrekkelijk meer is om zich te blijven verdiepen in vernieuwde technieken of wordt de werkdruk op den duur te hoog.⁴ Eind vorig jaar werd deze gedachte ook naar voren gebracht door CNV-voorzitter Terpstra. Ook de RMO doet in zijn jongste adviezen over ouderenbeleid voorstellen in deze richting.⁵

Zorguitgaven

Als laatste voorwaarde voor de houdbaarheid van het stelsel van oudedagsvoorziening wordt genoemd het beheersbaar houden van de zorguitgaven. Deze stijgen zeer hard de laatste jaren. Momenteel gaat 13,5% van de inkomens alleen al op aan de AWBZ. Zonder maatregelen zou dat oplopen tot 20% in 2020. Deze stijging wordt voor een deel veroorzaakt door de bevolkingsgroei en voor een deel door de vergrijzing (zie vorige artikel).

Maar dat niet alleen: in de zorg worden steeds betere,

‘Erbied voor grijze haren’ betekent dat ouderen geen bezuinigingspost mogen worden!

maar ook steeds duurdere behandelingen geïntroduceerd. Een andere oorzaak is dat het in de zorg niet eenvoudig is om de productiviteit te verhogen: een patiënt verzorgen vraagt nu eenmaal een bepaalde tijd. De productiviteit stijgt dan langzamer dan de loonkosten. Wel zijn veel ziekenhuizen er bijvoorbeeld in geslaagd de ligduur na een operatie te bekorten, en de logistiek beter te organiseren. En er kan nog veel gedaan worden aan een efficiëntere organisatie van de zorg. Met de vernieuwing van het zorgstelsel zal meer ruimte moeten komen voor vergelijking van prestaties van zorginstellingen, zodat de zorgvrager beter weet waar hij goed wordt geholpen. Introductie van meer vraagsturing in de zorg wijst de ChristenUnie dan ook niet af. Daarbij moeten we wel oppassen dat essentiële publieke waarden zoals onderlinge solidariteit en toegankelijkheid van de zorg voor iedereen blijven gewaarborgd.

Advies SER over een toekomstgericht ouderenbeleid

Ouderenbeleid is voor alle generaties van belang. Jongere (werkende) generaties zullen een aanzienlijke bijdrage moeten leveren aan het economisch draagvlak voor collectieve voorzieningen die voor ouderen van belang zijn. Daarom is ook een groter beroep op de solidariteit van (draagkrachtige) ouderen gerechtvaardigd.

Dat staat in een zeer recent advies van een commissie van de Sociaal-Economische Raad over een toekomstgericht ouderenbeleid. De SER-commissie gaat daarin in op het ouderenbeleid op het terrein van werk, inkomen, pensioenen en zorg voor de middellange en lange termijn. Het ontwerpadvies is opgesteld op verzoek van de Tweede Kamer namens de Themacommissie ouderenbeleid. Het ontwerpadvies is voorbereid door een SER-commissie onder voorzitterschap van prof. dr. K.P. Goudswaard (Kroonlid en hoogleraar Toegepaste Economie en bijzonder hoogleraar Sociale Zekerheid in Leiden).

http://www.ser.nl/publicaties/default.asp?Desc=pers_20041230

Een essentiële vraag is dan ook welke vormen van zorg tot de eigen verantwoordelijkheid van mensen behoren en welke collectief verzekerd moeten blijven. We hebben de afgelopen maanden de discussie over de breedte van het verzekerde basispakket gehad. De discussies gingen over: wat komt daarin en wat moet via aanvullende verzekeringen? En hoe hoog wordt het eigen risico in de vorm van een no-claimregeling, en welke eigen betalingen komen daar nog bovenop? De ChristenUnie heeft gepleit voor een breed basispakket, waarin zoveel mogelijk voorzieningen voor chronisch zieken en gehandicapten blijvend zijn opgenomen. Alleen dan vonden wij een eigen risico of no-claim-regeling bespreekbaar, omdat daarbovenop dan geen dure aanvullende verzekeringen en eigen betalingen moeten worden gedaan. Dat is juist heel belangrijk voor ouderen, onder wie zich veel chronische patiënten bevinden. Mede om deze reden heeft de Tweede Kamerfractie tegen invoering van de no-claim-korting gestemd.

Net voor het kerstreces is aan een deel van de onzekerheid over het nieuwe stelsel een einde gekomen. Besloten is om per 1 januari 2006 te komen tot één basisverzekering, met een verzekeringsplicht voor de verzekerden en een acceptatieplicht voor de verzekeraar. De verzekeraar mag mensen met mogelijk hoog gezondheidsrisico niet weigeren. Door de invoering van één basisverzekering wordt het kunstmatige onderscheid tussen het ziekenfonds en de particuliere verzekeringen opgeheven. Het pakket van deze basisverzekering wordt helaas gebaseerd op het huidige ziekenfondspakket. Helaas, omdat er geen slag gemaakt wordt ten gunste van de chronisch zieken en gehandicapten op het gebied van het vergoeden van fysiotherapie en zelfzorgmedicijnen. Succesvoller was de inzet van de ChristenUnie, samen met de SGP, voor de mogelijkheid voor zorgverzekeraars om een pakket te kunnen aanbieden dat niet voorziet in controversiële onderwerpen, zoals abortus en euthanasie.

Wet Maatschappelijke Ondersteuning

De meeste ouderenzorg valt onder de AWBZ. Dan hebben we het over de intramurale zorg in verpleeg- en verzorgingshuizen en over de extramurale zorg zoals thuiszorg, ondersteuning en persoonlijke verzorging. Wat de AWBZ-zorg betreft benadrukt het kabinet dat mensen er rekening mee moeten houden dat zorg en ondersteuning in de toekomst alleen nog beschikbaar zijn voor hen die het echt nodig hebben. De discussie hierover is momenteel nog volop gaande, ook binnen de ChristenUnie. Het kabinet heeft ingestemd met de voorstellen van staatssecretaris Ross van VWS om te komen tot een Wet Maatschappelijke Ondersteuning. Deze behelst een vergaande versobering van de hoeveelheid zorg die tot nu toe via de AWBZ verzekerd was. Het streven is om mensen zo lang mogelijk zelfstandig te laten wonen. Dat is een uitgangspunt dat de ChristenUnie kan onderschrijven. In

de WMO wordt een scheiding voorgesteld tussen de professionele zorg en verpleging en de lichtere vormen van welzijn, hulp en ondersteuning. De gemeenten zouden verantwoordelijk moeten worden voor de laatste categorie. De gemeente zal bij een hulpvraag van ouderen scherp toetsen of ouderen wel recht hebben op verzekerde zorgvormen. Eerst zal gekeken worden of er niet via mantelzorg en de sociale omgeving hulp kan worden geboden. Is dit niet het geval, dan pas ontstaat aanspraak op professionele huishoudelijke hulp of persoonlijke verzorging. Dat klinkt heel sympathiek, en ligt zelfs dicht tegen een christelijke maatschappijvisie aan, waarin mensen zorgzaam omgaan met hun naasten. Wat ons echter een belangrijke vraag lijkt, is of het niveau van de mantelzorg in Nederland al niet zodanig hoog ligt, dat onder meer door de druk om allemaal betaald te werken de rek er zo langzamerhand uit lijkt te zijn. Verder is mantelzorg in de huidige situatie gewoonlijk niet een vervanging voor, maar een aanvulling op professionele thuiszorg of verzorging.⁶

Vormen van welzijn worden met de WMO uit de AWBZ gehaald, en zullen ook veelal zelf moeten worden betaald. Dat is op zichzelf begrijpelijk: niet voor niets heette deze wet Bijzondere Ziektekosten, en was deze oorspronkelijk bedoeld als volksverzekering en bijdrage aan de onverzekerbare kosten van langdurige opname in de gehandicaptenzorg, bejaardenzorg en de GGZ-zorg. Voorts wordt een scherpere scheiding tussen wonen en zorg nagestreefd. Dat betekent dat een oudere blijft betalen voor de huur van een kamer in een verzorgingshuis, maar dat de zorg verzekerd is. Dit creëert bijvoorbeeld meer ruimte voor op maat gesneden, kleinschalige vormen van verzorgd wonen. De ChristenUnie denkt dat hiermee inderdaad meer tegemoet wordt gekomen aan de wensen van veel ouderen (en overigens ook van veel gehandicapten). Heel deze ontmanteling van de AWBZ roept echter wel de zeer dringende vraag op waar vanaf nu het geld vandaan moet komen. Volgens de kabinetsvoorstellen krijgen de gemeenten al het geld dat voorheen via de AWBZ werd uitgegeven, maar over de hoogte van het bedrag wordt nog onderhandeld. Maar de operatie was toch mede bedoeld om de kostenstijging te beheersen? Kennelijk verwacht het kabinet dat de vraag naar het genoemde welzijnsaanbod drastisch zal dalen. Ook mogen gemeenten straks van ouderen (en van gehandicapten) een hogere eigen financiële bijdrage vragen. De vraag is of dat ook kan: de inkomenspositie van veel ouderen (en gehandicapten) is niet riant. De verzekerde zorg zal meer inkomensafhankelijk, maar wellicht ook meer vermogensafhankelijk moeten worden vormgegeven. Het is duidelijk dat de richting waarin het kabinet zich beweegt er één is van minder collectieve solidariteit, althans solidariteit met een beperkter aantal mensen, namelijk zij die het werkelijk nodig hebben: voor chronisch zieken, of voor ernstig zieken die professionele

GGZ-beleid

Op deze website wordt informatie gegeven over de beleidsontwikkelingen binnen de gezondheidszorg, voorzover van belang voor de GGZ. Veel aandacht wordt geschonken aan de landelijke moderniseringstrajecten van de wet en regelgeving (AWBZ, WZV en WVG). Deze informatie is ook relevant voor de andere AWBZ-sectoren ouderenzorg en gehandicaptenzorg.
www.ggzbeleid.nl

medische zorg nodig hebben blijft in de AWBZ namelijk wel gewoon een basispakket gehandhaafd.

Inmiddels is in het debat over de WMO op 9 december gebleken dat niet alleen de ChristenUnie, maar ook andere politieke partijen moeite hebben met de door de staatssecretaris ingeslagen weg. De WMO wordt daarom gefaseerd ingevoerd. In 2006 gaat voorsnog alleen de enkelvoudig, huishoudelijke zorg over. Tegelijkertijd worden er pilots gestart voor de eventuele invoering van de WMO op andere onderdelen.

Daarnaast heeft de ChristenUnie van de staatssecretaris toegezegd gekregen dat zij wil nagaan of gemeenten een zorgplicht kan worden opgelegd in het kader van de nieuwe Wet Maatschappelijke Ondersteuning. Daarmee kan de gemeenten worden gedwongen minimaal een bepaald niveau van zorg aan te bieden.

Vanuit het oogpunt van de houdbaarheid van de zorguitgaven zijn maatregelen noodzakelijk. De ChristenUnie sluit zich voor deze noodzaak niet af. Maar 'eerbied voor grijze haren' betekent dat ouderen geen bezuinigingspost mogen worden! Laten zorginhoudelijke argumenten voor de overheid leidend zijn boven financiële. De vraag naar de betaalbaarheid moet de discussie over de kwaliteit van de zorg niet gaan overheersen. Zo'n standpunt betekent hoe dan ook dat we bereid moeten zijn tot voldoende solidariteit: tussen jongere en oudere generaties, tussen hoge en lage inkomens en tussen gezonden en zieken. Iets dat ook past bij de bijbelse eerbied voor grijze haren waarmee we dit artikel begonnen.

1 Dit artikel is een bewerking van een lezing die is uitgesproken door Reinier Koppelaar voor de KV van Krimpen a/d IJssel op 26 april 2004.

2 Het percentage 65-plussers als aandeel van de 20-64-jarigen.

3 Voor meer informatie over het ontwerpadvies, zie het kader op p. 10.

4 De op middelloon gebaseerde pensioenvoorzieningen waar steeds meer bedrijven op overstappen zorgen ervoor dat de financiële schade daarvan beperkt blijft.

5 Voor meer informatie over de adviezen van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling over ouderenzorg, zie <http://www.adviesorgaan-rmo.nl/?id=66&s=3>.

6 Ook neemt helaas de vereenzaming in de samenleving toe, waardoor niet iedereen sterke sociale netwerken heeft. Voorts roept het voorstel vragen over de praktische toepassing op: in hoeverre wordt bijvoorbeeld een hardwerkende partner geacht als mantelzorger op te treden, terwijl deze ook het onderhoud van de kinderen moet verdienen? Kortom: meer mantelzorg is een aansprekende gedachte, maar wel één die veel vragen oproept.

Werk voor ouderen, steun voor ouders

Hoogleraar Lans Bovenberg bepleit rechtvaardiger sociaal stelsel

Door Dick Schinkelshoek

De ChristenUnie moet komen met een steviger financieel-economisch beleid. De vergrijzing en de huidige kenniseconomie vragen om meer aandacht voor het gezin en een hogere arbeidsparticipatie van vijftig-plussers. Dat zijn enkele conclusies uit het interview met prof. dr. A.L. (Lans) Bovenberg, hoogleraar algemene economie aan de Universiteit van Tilburg.

Bovenberg concentreert zich in zijn werk vooral op de positie van werknemers boven de vijftig jaar en hun pensioenen, de moderne levensloop met de gezinsfase als spitsuur van het leven, en de vergrijzing. Vorig jaar won hij de prestigieuze Spinozaprijs, waarmee hij bouwt aan een wetenschapsnetwerk met de naam Netspar, Network for Studies on Pensions, Aging and Retirement, dat eind maart van dit jaar van start gaat. Bovenberg is lid van de evangelische gemeente 'Jeftha' in Breda en een bevoegde verteller. Het voelde alsof ik weer in de collegebanken plaatsnam.

Onvrede

Toen tegen het einde van het jaar alle jaaroverzichten voorbijkwamen, zagen we weer die massademonstraties op de Dam en het Museumplein ... vele tienduizenden mensen. Grote verontwaardiging over het kabinetsbeleid. Had u zo'n heftige reactie verwacht?

Nee, eerlijk. Zo'n grote toeloop, zo'n grote verontwaardiging had ik niet verwacht. Het is een enorme overwinning voor de vakbonden, vooral op zichzelf. De massale demonstraties die we gezien hebben, geven de vakbeweging weer zelfvertrouwen. Dat is goed voor de polder. Maar er is enorme onvrede. Mensen zijn gefrustreerd, teleurgesteld. Als je kijkt naar de jaren negentig, hoe goed het toen ging. We leefden boven onze stand. De bomen

groeiden tot in de hemel. We zitten nu met de kater van die overspannen jaren waarin veel is scheefgegroeid in economie en samenleving.

Betekent dat volgens u dat iedere regering, ongeacht samenstelling en beleid, zoveel tegenstand zou hebben gekregen?

Ja, dat denk ik wel. Het is moeilijk om om te schakelen als het economisch minder gaat. Er komt onvrede, mensen worden onzeker. Dat zag je aan de opkomst van Pim Fortuyn. Dat zie je terug in de huidige integratieproblematiek. Dat staat allemaal los van de kabinetsplannen.

Vergrijzing

Naast een tegenvallende economie hebben we ook een toenemende vergrijzing. In welke opzichten vormt de vergrijzing een probleem?

De vergrijzing op zich is niet zo'n probleem. Daar kan de samenleving best mee omgaan. Het is zelfs goed nieuws...

Goed nieuws?

Ja, weet je wat vergrijzing betekent? Vergrijzing heeft twee oorzaken. Allereerst de langere levensverwachting. Mensen worden ouder, en leven langer gezond. Zijn dus, om het economisch te zeggen, duurzamer geworden. De tweede oorzaak is het lagere aantal geboorten. Dat komt

De uitdaging van de vergrijzing zou al voor het grootste deel opgelost zijn als iedereen een paar jaar langer werkt.

omdat we meisjes steeds beter zijn gaan opleiden en er steeds vaker buiten het gezin een beroep op hun talenten gedaan wordt. Steeds meer vrouwen verrichten betaalde arbeid en hebben een hogere waarde op de arbeidsmarkt gekregen.

Vroeger hadden we een ander soort economie. Die was vooral gebaseerd op spierkracht. Daarin waren mannen relatief veel waard. Nu bevinden we ons vooral in een diensteneconomie, een kenniseconomie. En dat vraagt om andere, om communicatieve en creatieve vaardigheden, vaardigheden die zeker ook bij vrouwen te vinden zijn. Ook de vraag naar zorg – cure én care – neemt toe, vanouds vooral een vrouwelijke ‘tak van sport’. Dat we de talenten van vrouwen weten in te schakelen is goed nieuws.

Vergrijzing is goed nieuws. Hier zit een ‘maar’ aan vast ...

Ja, inderdaad. Je moet altijd positief beginnen, haha! Ik geloof dat de vergrijzing drie uitdagingen met zich meebrengt. Allereerst komt het intergenerationale contract onder druk te staan en de solidariteit tussen en binnen generaties. Het intergenerationale contract is de stilzwijgende afspraak dat een generatie grootgebracht wordt door de voorgaande, en dat die later de voorgaande generatie op haar beurt verzorgt. Als generatie zorg je dus twee keer, voor de generatie vóór je en voor de komende generatie. Dat is niet alleen economisch buitengewoon efficiënt. Het is ook een bijbels principe. ‘Eert uw vader en uw moeder’ en ‘Niet de kinderen moeten sparen voor de ouders, maar de ouders voor de kinderen’ (2 Kor. 12:14b). Die relatie komt onder druk. Een steeds kleiner wordende groep jongeren moet collectief zorgen voor een steeds groter wordende groep ouderen.

De tweede uitdaging is de situatie op de arbeidsmarkt. Arbeid wordt schaars. De vraag is: zijn er straks voldoende handen aan ons bed? Of moeten we straks verpleegsters uit de Filipijnen invliegen, en willen we dat?

Ten derde wordt het risico van de pensioenen groter. Om het economisch te zeggen: de prijs van risico neemt toe, zekerheid wordt schaars. Vroeger betaalde een grote groep jongeren voor relatief weinig ouderen. Als het de pensioenfondsen tegenzat op de beurs, was een kleine premieverhoging voldoende om de schade te herstellen. Veel groter wordt het risico als een kleine groep jongeren de pensioenen van veel ouderen moet betalen.

Levensloop

Als u over de levensloop en de levensloopregeling spreekt, gebruikt u vaak het beeld van de jaargetijden. Kunt u dat toelichten?

Met het beeld van de jaargetijden wil ik aangeven wat er anders is dan vroeger toen het kostwinnersmodel nog regeerde. Rond je twintigste verliet je het ouderlijk huis, werkte je meestal al, trouwde je, verliet je als vrouw het arbeidsproces en kreeg je kinderen. Dat alles gebeurde min of meer op hetzelfde moment: Je zat meteen in het spitsuur van het leven: de zomer. En eigenlijk, zodra de jongste het huis uit was, begon de ouderdom en kreeg je problemen met je gezondheid: de winter ... Mensen werden minder oud.

Tegenwoordig zijn daar twee gematigde seizoenen bijgekomen. Allereerst de lente. Jongeren, met name meisjes, worden beter en langer opgeleid. Vaak willen ze eerst nog carrière maken, hun menselijk kapitaal ontwikkelen en benutten voor ze de zomer met alle verantwoordelijkheden ingaan. Ze experimenteren met arbeid en relaties. Die levensfase loopt van ongeveer 18 tot 30 jaar: het ‘speelkwartier van het leven.’ Dan de herfst. De ‘actieve senioren of lege nestfase’. Naar men zegt de kroon op het leven. Dat is tussen het moment dat de kinderen het huis uit zijn en het moment dat de gezondheidsproblemen beginnen. Door de langere levensverwachting en de verbeterde gezondheidszorg is er vóór de winter een gematigd seizoen

bijgekomen, waarin mensen relatief weinig verantwoordelijkheden meer hebben, maar vaak nog wel een heleboel kunnen. Deze fase loopt ongeveer van 55 tot 75 jaar.

En die 'herfstgroep' zou veel beter ingeschakeld moeten worden om het tekort op de arbeidsmarkt te verminderen?

Ja. Direct na de Tweede Wereldoorlog hadden ouderen het vaak moeilijk. Ze hadden de oorlog doorgemaakt, de economische crisis van de jaren dertig ... Nu is dat anders. De meeste ouderen zijn gezonder, leven langer, en hebben goede pensioenvoorzieningen. Oud is niet meer per definitie zielig. Daarom moeten we anders naar ouderen, naar die herfstgroep, gaan kijken. Ze zijn vaak nog heel kranig en kunnen nu veel langer bijdragen aan de samenleving. Met hun ervaring en talenten, maar ook financieel. Ik kan niet vragen van een minimumloner met twee kinderen in de zomer van zijn leven om solidair te zijn en financieel bij te dragen aan de zorg of de AOW van een oudere van zeventig die er warmpjes bij zit. En natuurlijk kunnen die ouderen een bijdrage leveren qua arbeidsparticipatie. De uitdaging van de vergrijzing zou al voor het grootste deel opgelost zijn als iedereen een paar jaar langer werkt.

Maar er zijn toch mensen die op hun zestigste, of nog eerder, gewoon opgebrand zijn?

Wat het lastig maakt, is dat we praten over een heel heterogene groep. Niet alle ouderen zijn rijk. Velen hebben door de stijgende huizenprijzen een vermogen vergaard met eigen huisbezit. Maar dat geldt al niet voor de mensen die hun leven lang gehuurd hebben. Ook voor laaggeschoolden is het anders.

En een hoogleraar kan gemakkelijker langer doorwerken dan bijvoorbeeld een stratenmaker. Die zal soms op z'n 55e opgebrand zijn. Maar dan kan hij toch nog jaren een fysiek minder zwaar beroep als bijvoorbeeld conciërge uitoefenen? Wat ik bedoel is: we moeten in deze tijd van vergrijzing en met onze veranderende economie veel eerder bereid zijn tot omscholing. En veel zuiniger met de talenten van mensen. Ook de opkomst van China, een geweldige kans, vraagt ons om flexibel en weerbaar te zijn. En om over te stappen naar iets anders, als dat moet.

De levenslooptegeling, waar u warm voorstander van bent, beoogt om in de gematigde seizoenen te sparen voor de zomer en de winter. Hoe ziet u dat?

In de zomer van het leven heb je vaak te maken met een grote terugval in inkomen, het zogenaamde kinderdal. Vaak gaat één van beide partners, meestal de vrouw, minder werken – en genereert dus minder inkomen – en kinderen kosten gewoon een heleboel geld. Deze groep heeft dus relatief weinig geld, én weinig tijd, want daarnaast moet ook nog vaak voor de ouders gezorgd worden. Door in de lenteperiode te sparen met de levenslooptegeling wordt het mogelijk om in die drukke zomerperiode

extra inkomen te genereren, een soort 'eerste pensioen', of om verlof op te nemen. Zo kun je werk en kinderen beter combineren. De herfst, de periode vanaf 50 jaar, heb je nog genoeg tijd om eventueel voor een vervroegd pensioen te sparen; daar moet je de gezinsfase niet mee belasten. Maar je kunt er ook voor kiezen je bij te scholen zodat je nog twintig jaar plezierig kunt werken, eventueel later in deeltijd. Dat is redelijker dan de relatief kleine, topdrukke, financieel zwaar belastte zomergroep te laten betalen voor de zorg, prepensioenen en AOW van de rustige, relatief welvarende herfstgroep.

Maar verlof en extra inkomen, kunnen lager-geschoolden dat straks ook betalen?

Ja, dat denk ik wel. Vergeet niet: lager-geschoolden werken meestal al veel eerder dan hooggeschoolden. Ze hebben meer tijd om te sparen. Het probleem in het stelsel zit 'm veel meer in de discipline. Hoe zorg je ervoor dat een uitgaanstype van twintig al gaat denken aan de kinderen van na zijn dertigste? Je ziet nu dat jongeren eerder schulden maken dan sparen. Daarom moeten er fiscale voordelen aan sparen komen te zitten, en een werkgeversbijdrage.

Waarom heeft de vorming van de allerjongste generatie in uw denken de absolute prioriteit?

Ook bij de vorming van menselijk kapitaal geldt dat de eerste klap een daalder waard is. De vaardigheden die onze moderne kenniseconomie vraagt – communicatieve en creatieve vaardigheden, ambitie, dienstbaarheid – worden in de eerste jaren van een mensenleven ontwikkeld. Dan delven ouders het goud van de kenniseconomie. De belangrijkste erfenis geven ze dan hun kinderen mee: normen en waarden. In de tweede instantie komen pas de cognitieve vaardigheden. Je ziet nu, na de moord op Theo van Gogh, wat er gebeurt als een bevolkingsgroep de normen en waarden niet meekrijgt die samenleven in een pluriforme samenleving mogelijk maakt. Niet alleen de vorming, de kwaliteit, staat voor mij bovenaan. Ook de kwantiteit, het aantal kinderen per vrouw, de vruchtbaarheid. En beiden staan in die zomerfase onder druk. Daarom is een nieuw gezinsbeleid zo belangrijk: ouderschapsondersteuning tijdens de zomer in plaats van kostwinnersondersteuning tijdens de lente en herfst.

Europa

In hoeverre is het probleem van de vergrijzing een Europees probleem?

Het probleem is dat we mensen te vroeg afschrijven. En ja, dat is een Europees probleem. We investeren te weinig in mensen. We zouden veel zuiniger op de talenten van mensen moeten zijn. Want door de vergrijzing krijgen we steeds minder menselijk kapitaal – economisch gesproken. Dat is overigens in Zuid-Europa nog veel sterker dan in de Scandinavische landen. Nederland zit ergens in het midden.

En in hoeverre zou de oplossing Europees moeten zijn?

Nee, dat hoeft helemaal niet. De beleidsinstrumenten die ons ter beschikking staan om de problemen op te lossen zijn allemaal op nationaal niveau. Natúúrlijk is het voor ons belangrijk dat de Italianen of de Duitsers hun zaken op orde hebben, maar daarom hoeven wij hun beleid nog niet te bepalen. Iemand als Schröder roept veel over Europese aanpak, maar hij moet het gewoon zelf doen! Brussel mag geen excuus zijn om niet zelf aan te pakken. Wat Nederland wel kan doen is in Europa een voorbeeldfunctie vervullen, zoals een land als Denemarken nu al laat zien hoe het ook kan.

Kabinet

Het kabinet verdedigt haar vele bezuinigingen door voortdurend te wijzen op de vergrijzing. Is dat de enige factor die meespeelt of zijn er meerdere?

De vergrijzing is zeker niet de enige factor. Een ander probleem waar dit kabinet voor staat, is dat we in de jaren negentig, toen het zo goed ging, het principe van Jozef niet hebben toegepast: sparen in de zeven vette jaren. We hebben juist vrolijk besteed. Nu moeten we het dak repareren als het regent. Ja, ik heb het ook al in de jaren negentig geroepen, hoor! U kunt het in mijn publicaties nalezen. Maar ja, toen dachten ze: daar heb je weer zo'n zuinige calvinistische hoogleraar ...

Wat zijn volgens u zwakke punten aan het kabinetsbeleid?

Ik bewonder de moed van Balkenende om met zo veel tegenstand toch de broodnodige veranderingen op de agenda te zetten. Als ik aan zwakke punten denk, dan denk ik vooral aan het gebrek aan visie en perspectief. De vergrijzing kunnen we best aan. Het is echt geen drama, maar het moet wel anders. Maar dan moet je mensen perspectief geven. Mensen moeten het gevoel hebben in deze onzekere tijd dat het kabinet te vertrouwen is. En dat laat nog te wensen over.

Verder: ik mis goede, doordachte overgangsmaatregelen. Veel mensen van boven de vijftig voelen zich overvallen, bestolen bijna. Veranderen moet je geleidelijk doen. Maar nu moet het allemaal ineens gebeuren, omdat we de zaken zo lang op hun beloop gelaten hebben. Voor al die gevoelens, die nu los komen, zou het kabinet best meer begrip mogen hebben. Ik begrijp waarom het kabinet autisme is verweten.

En dan was er de aanvankelijke fixatie op het aflossen van de staatsschuld. Maar gelukkig is er nu meer oog waar het echt om gaat: zuiniger met mensen zijn.

ChristenUnie

Hoe waardeert u de sociaal-economische en de financieel-economische politiek van de ChristenUnie?

De waardering alom voor de ChristenUnie, ook bijvoorbeeld bij vrienden van mij bij seculiere partijen als de PvdA en Groen Links, laat zien dat als een partij inhoud

heeft, dat hoge ogen gooit. De morele invloed van de ChristenUnie is groot en gaat haar Kamerzetels ver te boven. Ik zelf voel mij qua gedachtegoed dicht bij de ChristenUnie staan. Ik bewonder de ChristenUnie ook voor het krachtige getuigenis dat zij geeft. De huidige regering verdient het gewoon om goede oppositie als die van de ChristenUnie te krijgen, nu ze met haar broodnodige hervormingsplannen bezig is. Want waar gehakt wordt, vallen spaanders. Waar omslagen plaatsvinden, vallen mensen buiten de boot. En dan het is heel goed dat de ChristenUnie op de bres springt voor de kwetsbaren.

Hebt u ook kritiek, of punten ter verbetering?

Nou, op financieel-economisch gebied kan de inhoud beter. Als oppositiepartij is het moeilijk, dat weet ik wel, maar de ChristenUnie zou ook wel eens wat meer de sterke, moedige kanten van de kabinetsplannen mogen zien. Ook zit de ChristenUnie nog te vast aan dat oude traditionele kostwinnersmodel, een cultureel product van een industriële samenleving dat veel zegen heeft gebracht, maar niet past bij een kennissamenleving waarin we meisjes beter opleiden en vrouwelijke talenten ook buiten het gezin hard nodig hebben. Ik zou de partij willen aanmoedigen meer te doen aan de modernisering van het gezinsbeleid. Juist een christelijke partij, die staat voor solidariteit tussen jong en oud, voor de waarde van het gezin, die staat op de bres voor écht kwetsbare ouderen, zou voorstander moeten zijn van ouderschapsondersteuning in plaats van kostwinnersondersteuning, en het benutten van de talenten en ervaring van vrouwen en ouderen in de herfst van hun leven. Ik weet dat het gevoelig ligt. Dat heeft te maken met de traditionele visie op het gezin. En bij veel ouderen stuit je op onbegrip. De ChristenUnie heeft een te positief mensbeeld. Mensen hebben prikkels nodig om uit hun problemen te komen, om te veranderen. Sociale partners moeten meer in mensen investeren en dat doen ze echt niet als ze slecht onderhoud van menselijk kapitaal kunnen blijven afweten op de verzorgingsstaat en daarmee op jonge gezinnen. Liefde kan hard zijn. Het kwaad is reëel, ook in de economie.

Op financieel-economisch gebied laat de ChristenUnie haar linkse hart te veel spreken en haar verstand te weinig. De partij wordt alom geprezen om haar inhoud. Terecht. Een beter doordacht financieel-economisch beleid en gezinsbeleid dat verder gaat dan het opruimen van de scherven van het regeringsbeleid en dat past bij zowel een tijdloos bijbels mensbeeld als een modern economie is de ChristenUnie aan haar stand verplicht. Ik wens de partij daarbij veel wijsheid en zegen toe want dit is gemakkelijker gezegd dan gedaan.

¹ Zie het vorige nummer van DenkWijzer (artikel van prof. De Jong)

Vergrijzing en pensioenen: nachtmerrie of toekomstscenario?

Door Rien de Kievit rpa¹

Dat Nederland en West Europa vergrijst, is geen vraag meer. Door de toenemende levensverwachting wordt de bevolking steeds ouder. Door de afname van het aantal geboortes verandert de verhouding jong / oud in rap tempo.

Voor politici en beleidsmakers is dit een onderwerp dat volop in de belangstelling dient te staan. Zeker voor diegenen die wat verder kijken dan de mogelijke herverkiezing iedere vier jaar.

De vergrijzing laat overal gevolgen zien. In dit artikel beperk ik mij tot de gevolgen van vergrijzing op de oudedagspensioenen.

Een stukje geschiedenis

Na wat schuchtere stappen aan het begin van de twintigste eeuw was pas na de oorlog voldoende draagvlak aanwezig om iets te doen aan de oudedagsvoorziening. Deels vanuit sociaal oogpunt, deels vanwege de spaarzin van de werkende bevolking kwam men tot pensioenvoorzieningen.

In het begin van de vijftiger jaren van de vorige eeuw werden in de politiek voorzetten gedaan om een algemeen pensioen voor een ieder die ouder was dan 65 in te voeren. Toen was de gemiddelde leeftijd 66 jaar. Een omslagstelsel² was in die tijd relatief eenvoudig te financieren, ondanks de beperkte economische mogelijkheden van die tijd. Uitgaande van de sociale plicht die men toen ervoer om iets te regelen voor de ouderen was dat toen dan ook een goede oplossing.

De daarop volgende jaren nam de groep werkenden, de groep premieplichtigen sterk toe. Doorgaan met het omslagstelsel veroorzaakte weinig tegenstand. Mede omdat door de steeds stijgende inkomens er ruimte was om te reserveren voor pensioen.

Daarnaast gingen steeds meer werkgevers pensioenvoorzieningen voor hun medewerkers treffen. En diegenen die geen of een te laag pensioen opbouwden, werden fiscaal in de gelegenheid gesteld om via lijfrentes hun pensioenen aan te vullen.

Soorten pensioenen

Wat wordt er onder pensioen verstaan? Er zijn tal van omschrijvingen in omloop over wat wel en wat geen pensioen is. Dit is sterk afhankelijk van het uitgangspunt. Wordt gekozen voor een fiscale of een sociale omschrijving? Gaat het om een regeling tussen werkgever en werknemer of wordt eerder bedoeld het totaal aan uitkeringen op de oudedag waarop men recht heeft?

De meest gebruikte en meest geaccepteerde omschrijving is de fiscale definitie³. Wat hierbij opvalt, is dat pensioen uitsluitend een regeling is die tussen werkgever en werknemer gesloten wordt. Alle andere zaken buiten de werkgever-werknemer-sfeer vallen dus niet onder dit begrip pensioen. Dus ook niet al die aanvullingen die gesloten zijn op basis van de spaarloon- en premiespaarregelingen. Dit betreffen voornamelijk lijfrenteovereenkomsten⁴. Lijfrenten lijken op pensioenen: beiden zijn uitkeringen die afhankelijk zijn van het lijf (het leven) van een persoon, maar bij lijfrenten ontbreekt de werkgever.

Het Nederlandse pensioensysteem kent 3 peilers:

1. Sociale regelingen zoals ANW en AOW;
2. Werkgever-werknemerregelingen zoals de pensioenregelingen;
3. Privé-voorzieningen zoals spaar- en lijfrenteverzekerings.

Zowel bij pensioenen als bij lijfrenten zijn er vele vormen. Men kan voorzieningen verzorgen voor de oude dag, maar ook voor nabestaanden. Men kan voorzieningen treffen voor zich zelf of voor anderen, voorzieningen die te maken hebben met al dan niet leven of arbeidsongeschiktheid.

In het kader van dit artikel beperken wij ons tot de voorzieningen die te maken hebben met de oudedag. Hierbij denken we in eerste instantie aan de uitkeringen vanaf de 65-jarige leeftijd. Zijdelings zullen de prépensioen- of vut-uitkeringen aan de orde komen.

Naast de oudedagslijfrente of het oudedagspensioen is een belangrijke factor de AOW. Deze sociale voorziening geeft

Werkgevers zullen huiverig zijn om werknemers met een fors levensloopsaldo aan te nemen.

iedere ingezetene die de 65-jarige leeftijd is gepasseerd recht op een uitkering. De uitkering is afhankelijk van het aantal jaren dat men in Nederland heeft gewoond⁵. De AOW is geen pensioen! De AOW is een recht dat thans (2005) bestaat, maar waaraan geen toekomstige rechten ontleend kunnen worden. De AOW zou (theoretisch) ingetrokken kunnen worden, of wat reëler is te veronderstellen, verlaagd kunnen worden. Een verwijzing naar de perikelen rond de WAO leert wel dat de overheid soms heel gemakkelijk bestaande regelingen intrekt of aanpast⁶. Dit houdt vooral verband met de financieringsvormen.

Financieringsvormen

De hierboven genoemde pensioenen hebben elk hun eigen financieringsvorm. De gehanteerde methode heeft direct invloed op de bedreigingen die de vergrijzing met zich brengt. Enerzijds is er het omslagstelsel zoals dat geldt bij de AOW. Hier worden de uitkeringen van ieder jaar omgeslagen over de premieplichtigen. Bij de hierna te noemen pensioenen wordt gefinancierd d.m.v. een kapitaaldekkingstelsel. De premies worden gereserveerd om t.z.t. aan degenen die de premie hebben betaald uitbetaald te worden. We beperken ons ook hier weer tot de hoofdvormen.

Pensioenfondsen

Allereerst de pensioenen die uitgevoerd worden door de grote pensioenfondsen als ABP en PGGM. Bij deze pensioenfondsen wordt aan de werknemer een pensioen gegarandeerd dat ingaat op de pensioendatum⁷ en eindigt met het overlijden van de ex-werknemer. Op basis van sterftetafels⁸ en interesttabellen⁹ berekent het fonds de premie die benodigd is. Die premie, uiteraard verhoogd met kostenopslag en afhankelijk van de uitvoerder een winstopslag, wordt vervolgens omgerekend in een premiepercentage per deelnemersgroep. De zo berekende premie wordt vervolgens opgebracht door de werkgevers en (in de meeste gevallen) door de werknemers. Bij deze vorm is vooral van belang:

1. de maandelijkse uitkering staat vast¹⁰
2. de premie wordt exact berekend en vervolgens uitgesmeerd over een grote groep/bedrijfstak
3. de regeling wordt vooral bepaald door de gezamenlijke werkgevers en de vakbonden

Collectieve pensioenverzekeringen (rentesysteem)

Een tweede groep regelingen zijn die welke collectief lopen bij een verzekeraar. De hier bedoelde regelingen worden veelal gesloten door die bedrijven die niet vallen onder de werkingssfeer van een pensioenfonds en die qua omgang het MKB-bedrijf overstijgen (het is moeilijk hier een aantal te noemen, maar denk aan bedrijven met meer dan 25 pensioengerechtigde medewerkers).

Veelal wordt ook hier een pensioenuitkering gegarandeerd. De premie wordt echter per medewerker berekend en

meestal ook deels doorberekend. Soms uitgedrukt in een omslagpercentage, maar altijd toegespitst op de situatie van het verzekerde bedrijf.

Hier is vooral van belang:

1. de maandelijkse uitkering staat vast¹⁰
2. de premie is toegespitst op de situatie van de medewerker c.q. het bedrijf
3. de regeling wordt vastgesteld door de werkgever in overleg met het personeel of de ondernemingsraad

Collectieve pensioenverzekeringen (kapitaalsysteem)

Bij deze regeling, veelal afgesloten bij de kleinere werkgevers wordt niet de pensioenuitkering gegarandeerd, maar een kapitaal op de pensioendatum waarvoor een pensioen (een periodieke) uitkering gekocht moet worden. Die periodieke uitkering wordt gebaseerd op de sterfte- en interesttafels zoals die gehanteerd worden op de datum van pensionering.

Hier is vooral van belang:

1. de maandelijkse uitkering staat niet vast
2. de premie is toegespitst op de situatie van de medewerker
3. de regeling wordt vastgesteld door de werkgever in overleg met de medewerkers

N.B. de laatste tijd is er een tendens om niet het kapitaal, maar de beschikbare premie te garanderen. Dit geeft een groot stuk zekerheid voor de werkgever. De uitkomsten voor de werknemer kunnen meevallen, maar de uitkomst is onzeker.

Individuele pensioenregelingen

Zoals de kop al zegt wordt hier een afspraak gemaakt tussen een individuele werknemer en een bedrijf¹¹. Hierbij wordt of een kapitaal op de pensioendatum gegarandeerd of een premie genoemd die gebruikt wordt om een kapitaal te bereiken. In het eerste geval staat dit kapitaal vast, in het tweede geval niet.

Kenmerken hier zijn:

1. maandelijkse uitkering staat niet vast
2. premie wordt individueel berekend
3. regeling wordt vastgesteld door de werkgever in overleg met de werknemer

Lijfrenteverzekeringen

Deze voorzieningen vallen buiten de werkgever/werknemerrelatie, maar lijken verder sterk op de individuele pensioenregelingen.

Kenmerken hier zijn:

1. de maandelijkse uitkering staat niet vast
2. de premie wordt individueel berekend
3. de verzekerde stelt de regeling vast

Het bovenstaande geeft een nogal technische verhandeling. De bedoeling hiervan is om inzicht te geven in de gevolgen van de vergrijzing.

Gevolgen van de vergrijzing

Zoals aangegeven zal door de vergrijzing de leeftijd van de pensioengerechtigden hoger worden, terwijl de verhouding tussen de werkenden en het aantal pensioengerechtigden verder verslechterd.

Ik zal per financieringsvorm aangeven wat de gevolgen zijn en tevens vermelden welke stappen verwacht zouden moeten worden van de politiek.

Pensioenfondsen

Doordat de pensioenfondsen de (maandelijke) pensioen-uitkering garanderen, zullen zij hun doelvermogens¹² fors naar boven moeten bijstellen nu de uitkeringsduur (als gevolg van de langere levensverwachting) van de pensioenen wordt verlengd. Door deze stijgende doelvermogens zullen ook de premies dienen te stijgen. Door de verhoudingsgewijze daling van het aantal actieve deelnemers zullen de premies ook stijgen.

Door de slechte beleggingsopbrengsten van de laatste jaren ontstaan problemen bij de dekkingsgraad van de pensioenfondsen.¹³

Het is alleszins gerechtvaardigd om ook de AOW-ers met neveninkomsten te laten meebetalen aan de AOW-omslag.

De tendens om de lopende pensioenen te versoberen¹⁴ is ingegeven om de solvabiliteit van de fondsen en de betaalbaarheid van de premie te verbeteren. Het verhogen van de pensioengerechtigde leeftijd c.q. het laten vervallen van VUT- of prépensioenregelingen werkt hier in gunstige zin aan mee. De fiscale actie van de overheid om het vrijwillig bijstorten of bijverzekeren van deze pensioenregelingen te ontmoedigen (beperking van de lijfrenteaftrek) is in dit verband echter niet verstandig. De tekorten die gaan ontstaan (en die niet in de werkgever / werknemerrelatie zijn op te brengen) kunnen zo maar beperkt worden tegengegaan.

Collectieve pensioenverzekeringen (rentesysteem)

De gevolgen bij deze regelingen zijn vergelijkbaar met die bij de pensioenfondsen. Ze zijn wat meer gematigd nu de verdeling van de premies meer is toegespitst op de "eigen" deelnemers.

Collectieve pensioenverzekeringen (kapitaalsysteem)

De deelnemers in deze regelingen zullen geconfronteerd worden met onvoldoende kapitalen. Waar eerst deze kapitalen voldoende werden geacht vanwege de toen ingeschatte levensverwachting, zal bij pensionering (of eerder) blijken dat deze verhoogd dienen te worden. In veel regelingen is tevens rekening gehouden met een hoger rendement na pensionering dan momenteel reëel is. Gevolg: de pensioenen zullen fors lager uitvallen. Veelal zullen de deelnemers

hun prépensioenen willen inzetten om de tekorten na 65 op te vangen. Oftewel: prépensioenen worden hier automatisch afgeschaft. De actie van dit kabinet om prépensioenen hier tegen te gaan werkt pensioenverlagend voor deze categorie medewerkers. De politiek zou daarom meer aandacht moeten besteden aan deze soort regeling.

Individuele pensioenregelingen

De problematiek is hier te vergelijken met de bovengenoemde vorm. Ook hier gaat het om een kapitaalstelsel en ook hier doen zich dezelfde problemen voor.

Lijfrenteverzekeringen

Gezien het individuele karakter en de mogelijkheden de uitkeringen (pensioentermijnen) zelf in te regelen, is hier minder last van de vergrijzing te verwachten. Let wel: ook hier wordt het duurder vanwege de langere levensduur en de lagere beleggingsopbrengsten.

Levensloopregeling

Hoewel het geen pensioenvorm is, kijken we hier toch even naar deze nieuwe regeling. Door het kabinet wordt de levensloopregeling aangevoerd als mogelijk alternatief voor vut en prépensioenen. Indien door de werknemer gedurende 17 jaar 12% van het bruto-inkomen wordt gespaard, kan hij drie jaar eerder stoppen met werken tegen 70% inkomen. Een regeling die op de politieke tekentafels leuk lijkt, maar in de praktijk veel problemen zal oproepen. Zeker nu de mogelijkheid bestaat dat gespaarde gelden in de levensloopregeling tussentijds opgenomen kunnen worden. Het zal de arbeidsmobiliteit niet vergroten. Werkgevers zullen huiverig zijn om werknemers met een fors levensloopsaldo aan te nemen. Deze werknemers kunnen tussentijds een 'sabbatical' gaan nemen, met alle problemen voor de werkgever.

En in het kader van de vergrijzing geldt hier: in plaats van sparen voor de oudedag wordt er in deze regeling gespaard voor tussentijds of vroeger "met pensioen gaan".

Meebetalen aan de AOW

Met enige regelmaat komen er voorstellen om 65-plussers te laten meebetalen aan de AOW. Zo boog eind 2004 ook de SER zich over deze zaak. In een advies aan de Tweede Kamer wijst hij op de voordelen van meebetalen.

Vanaf de invoering van de AOW is de premieheffing gebaseerd op een bijdrage door de gehele verdienende bevolking tussen 15 en 65 jaar. In eerste instantie was die premie fiscaal aftrekbaar, terwijl de uitkering fiscaal belast was. Om uitvoeringskosten te besparen is daarna besloten de premieheffing in de belastingtarieven te verwerken en de aftrekbaarheid van die premie te schrappen. Zo is thans de AOW-premie een onderdeel van de eerste tariefschaal.¹⁵ Over de eerste € 29.543 belastbaar inkomen betalen de bejaarden 17,9% minder (€ 5.288). Naast deze "AOW-korting" hebben 65-plussers ook recht op extra heffingskortingen.¹⁶

Is het reëel deze bevolkingsgroep te laten meebetalen voor hun eigen uitkering?

Bij de invoering van de Wet in 1957 betrof het een sociale voorziening die moest voorkomen dat er armoede ontstond. Die sociale noodzaak is thans niet meer aanwezig. Nu is het een basisvoorziening waar bovenop door velen aanvullingen zijn verworven.

Bij de invoering ging het om een grote groep “actieven” tegenover een kleine groep “gerechtigden”.

Indien gekozen wordt voor een kleine aanpassing van de heffingskorting voor ouderen op een dusdanige wijze dat degenen die uitsluitend AOW genieten er niet op achteruit gaan, dan is het alleszins gerechtvaardigd om ook de AOW-ers met neveninkomsten te laten meebetalen aan de AOW-omslag.

Vooraf ook op basis van solidariteit tussen de leeftijdsgroepen zou dit een goed signaal zijn.

Verhoging van de pensioenleeftijd

In hetzelfde SER-voorstel wordt gepleit voor de mogelijkheid de AOW-uitkering uit te kunnen stellen. Bij ingang op latere leeftijd zou dan de uitkering hoger worden. Naar mijn mening zal deze mogelijkheid weinig draagvlak krijgen. Tegenover de zekerheid van een uitkering nu wordt er een kans op een hogere uitkering straks in het vooruitzicht gesteld. Indien er geen compensaties geschapen worden bij vooroverlijden zullen slechts weinigen kiezen voor deze vorm.¹⁷ Inmiddels begint zich een politiek draagvlak te vormen voor differentiatie van de pensioenleeftijd t.b.v. zware beroepen.¹⁸

Kan de AOW blijven bestaan ondanks de vergrijzing?

Door het omslagstelsel zal de premiedruk op de werkende bevolking steeds verder toenemen en zal het draagvlak afnemen. Verstandig is daarom reeds nu middelen opzij te leggen om als een stabilisatiefonds op te treden. De afgelopen 10 jaar is zo al een fors bedrag opgebouwd. Op zich kan de AOW dus blijven bestaan.

Een basisinkomen voor iedereen?

Een andere vraag is of we door moeten blijven gaan met de verzorging van onze ouderen op deze manier. Is een dergelijke aparte voorziening wel passend in een verzorgingsstaat, waarin men voor een ieder een inkomen wil verschaffen. Graag verwijs ik naar de publicatie van de Groen van Prinstererstichting *Ieder zijn dagelijks brood*¹⁹, waarin geopperd wordt een studie uit te voeren naar de haalbaarheid van invoering van een basisinkomen. Doorberekening van het Centraal Panbureau gaf aan dat het financieel haalbaar was. De vraag was echter of er voldoende politieke moed te vinden was.²⁰ Eind oktober 2004 werd een vergelijkbaar voorstel gedaan door FNV-bestuurder Heerts, SER-voorzitter Wijffels, voorzitter Fischer van het Verbond van Verzekeraars, De Ley van werkgeversvereniging AWWN en voorzitter

Thissen van de vereniging van directeurs van de gemeentelijke sociale diensten²¹. Zij kwamen met een wat verder aangepast voorstel tot invoering van een Basisinkomen om zo de afbouw van de sociale zekerheid tegen te gaan en de AOW betaalbaar te houden.

Het zou de ChristenUnie sieren indien zij het initiatief zouden nemen in een actie in de Tweede Kamer tot nadere uitwerking van die plannen.

Pensioenen en vergrijzing

Zoals ik hierboven aangegeven heb, gaat het bij de financiering van de pensioenen steeds om het weer herverdelen van reeds gevormde en nog te vormen kapitalen. Door de langere levensverwachting zullen de uitkering lager gaan uitvallen dan verwacht was, maar dat is een geleidelijk proces. Vele pensioenfondsen en pensioengerechtigden werken aan aanpassingen. Politieke actie is hier niet noodzakelijk, waarbij wel aangetekend dient te worden dat de verminderingprocessen die ingezet worden door penningmeester Zalm wel contraproductief werken. In plaats van reserveren voor de oude dag, stimuleert hij het consumeren. Op korte termijn zal dat de economie doen groeien, op langere termijn zal de koopkracht van de gepensioneerden daardoor afnemen.

Moeten we wellicht naar een ander pensioenstelsel?

Toen het CDA kwam met de suggesties van een levensloopregeling hadden velen hoop dat er iets zou komen wat aansloot bij de levensloop van de Nederlander. Tenminste, dat mocht je verwachten als je naar het woord keek. Hierboven heb ik mijn mening over deze regeling gegeven. Waar ik voor zou willen pleiten is een echte levensloop regeling. Een dergelijke regeling zou veel minder star moeten zijn dan de huidige pensioenregelingen. Nu zijn veel jongeren verplicht om te gaan sparen voor hun oudedag²², terwijl er eigenlijk geld aan andere zaken besteed zou moeten worden. Voor veel jongeren is het uiterst moeilijk betaalbare huisvesting te krijgen. Zware hypotheeklasten drukken op de budgetten en beide ouders zullen aan het arbeidsproces (en het pensioenopbouwproces) moeten deelnemen. Allerlei gesubsidieerde constructie van kinderopvang zijn nodig om de arbeidsdeelname mogelijk te maken.

Persoonlijk ben ik er voorstander van dat werknemers de vrijheid krijgen om een deel van hun pensioenopbouw te gebruiken voor de financiering van de eigen woning. Waarom jongeren tot 35 niet de gelegenheid geven om het volledige bedrag in te zetten voor de eigen woning, om vervolgens na 35 geleidelijk aan steeds meer te investeren in

Doorberekening van het Centraal Panbureau gaf aan dat invoering van een basisinkomen financieel haalbaar was. De vraag was echter of er voldoende politieke moed te vinden was.

Persoonlijk ben ik er voorstander van dat werknemers de vrijheid krijgen om een deel van hun pensioenopbouw te gebruiken voor de financiering van de eigen woning.

de vorming van het pensioenkapitaal. Daar is dan ook meer ruimte voor omdat de woonlasten door de eerdere aankoop van een eigen woning lager zullen uitvallen.

Daar komt bij dat de eigen woning in feite een goede basis is voor een financieel sterke oudedagsvoorziening.

Wel zal aandacht geschonken moeten worden aan een forse extra inspanning voor nieuwbouw. Door de huidige schaarste zou anders uitsluitend een prijsopdrijvend effect optreden.

Zo'n systeem van pensioen- en vermogensvorming zou echt recht doen aan de naam levensloopregeling.

Ook hier daag ik de Christenunie uit nader onderzoek naar te laten doen. De tegenstand zal fors zijn²³, maar de gewone burger zal u dankbaar zijn.

Ten slotte

Ik schrijf dit stuk in de eerste week januari 2005. De verschrikkingen van de zeebeving in Azië worden steeds meer zichtbaar. Wat een verschil, ons luxe probleem over vergrijzing en al die doden en verweesde kinderen daar. Daar moeten hele economieën, hele samenlevingen opnieuw opgebouwd worden. Hier vallen we over elkaar heen als het gaat om één tiende procent koopkrachtverlies meer of minder. Daar heeft men een tweede Marshallplan nodig. Wellicht moet in 2005 daar wel alle bestuurskracht in geïnvesteerd worden. Onze vergrijzingsproblematiek kan ook wel een jaartje wachten.

- 1 Rien de Kievit (1951) is register pensioenadviseur en directeur-aandeelhouder van een aantal bedrijven in de Randstad, die zich bezig houden met assurantiebemiddeling, pensioen- en hypotheekadvisering en bemiddeling onroerend goed.
- 2 Een omslagstelsel is een financieringsvorm waarbij de uitkeringsrechten omgeslagen worden over de groep premieplichtigen. In principe is aan het eind van ieder jaar de pot leeg. Er wordt niet gespaard voor toekomstige uitkeringen.
- 3 De fiscale definitie van pensioen volgens de Wet op de loonbelasting 1964, artikel 18: 1. Onder pensioenregeling wordt verstaan een regeling:
 - a. die uitsluitend of, met het oog op uitzonderlijke gevallen van restbegünstiging, nagenoeg uitsluitend ten doel heeft het treffen van:
 - 1°. een levenslange inkomensvoorziening bij ouderdom voor werknemers en gewezen werknemers (ouderdomspensioen);
 - 2°. een inkomensvoorziening na hun overlijden ten behoeve van hun echtgenoten en gewezen echtgenoten, dan wel van degenen met wie zij duurzaam een gezamenlijke huishouding voeren of hebben gevoerd en met wie geen bloed- of aanverwantschap in de eerste graad bestaat (nabestaandenpensioen);
 - 3°. een inkomensvoorziening na hun overlijden ten behoeve van hun kinderen en pleegkinderen die de leeftijd van 30 jaar nog niet hebben bereikt (wezenpensioen);
 - 4°. een inkomensvoorziening bij arbeidsongeschiktheid zodra die langer dan een jaar duurt en welke niet uitgaat boven hetgeen naar maatschappelijke opvattingen redelijk moet worden geacht (arbeidsongeschiktheidspensioen)
 De rest van artikel 18 is te vinden op [http://wetten.overheid.nl/cgi-bin/deeplink/law1?title=Wet op de loonbelasting 1964](http://wetten.overheid.nl/cgi-bin/deeplink/law1?title=Wet+op+de+loonbelasting+1964) of <http://www.uitgeverijbedrijf.nl/wetten/WETLB1964.htm>
- 4 Een lijfrente is een periodieke uitkering die afhankelijk is van het in leven zijn van de verzekerde.
- 5 Voor ieder jaar dat men tussen zijn 15e en 65e buiten Nederland is gevestigd wordt er 2% gekort op de uitkering. Er is een mogelijkheid om bij vestiging buiten Nederland de rechten vrijwillig voort te zetten.
- 6 Te vaak is de overheid een onbetrouwbare partner. De burger moet uit kunnen gaan van de voorzieningen zoals die geregeld zijn. Bij wijzigingen zal de overheid zorg moeten dragen voor een solide overgangsregeling. Bij de WAO ontbrak zo'n regeling.
- 7 Vanwege de beperking gaan we hier dus uit van de 65-jarige leeftijd.
- 8 Sterftetabels zijn statistieken waarmee pensioenfondsen en verzekeraars berekenen wat de kans is dat een deelnemer over x-jaar nog in leven is.
- 9 Op basis van een interesttabel bepaalt de pensioenuitvoerder welk rendement hij kan garanderen over de ingelegde gelden.
- 10 De uitkering wordt soms geïndexeerd of voorzien van een winstdeling.
- 11 Let hierbij wel op dat de Pensioen en Spaarfondsenwet eist dat medewerkers die in vergelijkbare posities verkeren gelijke rechten hebben. Veelal zie je dus een verzameling van gelijke individuele rechten voor de verschillende medewerkers.
- 12 Doelvermogen is het kapitaal wat op de pensioendatum gelijkwaardig is aan de contante waarde van de toekomstige uitkeringen.
- 13 Het Financieel Dagblad meldt een tekort van 15 miljard bij de pensioenfondsen van de 17 grootste AEX-fondsen FD 5-1-2005 "Verslaggevingsregels leggen tekort van euro 15 mrd bloot".
- 14 Het voert te ver hier de versobering verder uit te werken.
- 15 Zie www.belastingdienst.nl voor de tarieven voor inkomen uit werk en woning. Voor 65-plussers is het tarief in de eerste 2 schijven van box 1 aanmerkelijk lager. Als iemand 65 jaar of ouder is, hoeft hij/zij over inkomsten namelijk geen premie AOW meer te betalen. Daardoor is het tarief van de premie volksverzekeringen lager dan voor personen jonger dan 65 jaar.
- 16 Zie www.belastingdienst.nl
- 17 Bij het afsluiten van lijfrenteproducten t.b.v. de oudedag koos men massaal voor die producten die minimaal de inleg terugstorten bij vooroverlijden. Theoretisch zou die restitutie niet nodig zijn, gevoelsmatig beschouwde men dat toch als verlies van verworven kapitaal.
- 18 Naar mijn mening begeeft de politiek zich hiermee in een slangenkuil. Want wie gaat bepalen wat een zwaar beroep is? Hoort daar het beroep van leraar ook bij? En dan die 900.000 ambtenaren?
- 19 W. Boerma e.a., Groen van Prinsterer Reeks 85, Uitgeverij De Vuurbaak 1999.
- 20 In de berekening van het CPB kwam naar voren dat er een bezuiniging op uitvoeringskosten mogelijk was van 3 miljard gulden.
- 21 Volkskrant 22-10-2004 "Basisinkomen tegen sloop sociale zekerheid".
- 22 De meeste pensioenregelingen kennen verplichte deelname vanaf de 25-jarige leeftijd.
- 23 Bij tegenstand valt te denken aan de vakbonden die hun macht in de pensioenfondsen verliezen en aan pensioenfondsen en verzekeraars die veel meer op individuele basis zullen moeten gaan werken.

*Ontwikkelingshulp, daar heeft iedereen wel een mening over. De politiek, het maatschappelijk middenveld, de burger, maar ook het bedrijfsleven. De gemoe-
deren raken pas echt verhit op het moment dat de Szabo's van VVD of LPF van
zich laten horen met een pleidooi om ontwikkelingssamenwerking af te schaf-
fen (of op z'n minst fors te korten). Hoe dan ook, door dit debat wordt weer
nagedacht over het effect van ontwikkelingshulp. En dat is winst!*

Ondernemerschap in ontwikkelingshulp

Door Wim Hasselman, manager fondsenwerving bedrijven bij Woord en Daad (w.hasselman@woordendaad.nl)

De noodhulp in Zuidoost Azië verstomde even alle discussies. Sprakeloos sloeg men wereldwijd van links tot rechts de handen ineen. De hartverscheurende beelden raakten miljoenen harten en deden velen spontaan en massaal geven. Een voorbeeld van internationale solidariteit dat zelden werd vertoond.

Maar de discussies zullen weer losbranden na de leniging van de eerste nood, want hoe gaan we nu verder? Structurele hulp is nodig voor duurzame oplossingen. Maar hoe pak je dat aan? Linksgeoriënteerde idealisten zetten al hun kaarten op langdurige ontwikkelingsprojecten en structuurvernieuwing. Uiterst rechtse rekenmeesters mikken uitsluitend op het ontwikkelen van handelsrelaties en willen zo snel mogelijk allerlei – in hun ogen – geldverslindende langdurige hulpprojecten afschaffen. Uiteraard zitten er nog heel wat gradaties tussenin, maar het debat wordt vaak door deze uitersten beheerst. Niet zelden zijn het diepgewortelde vooronderstellingen die de toon en helaas ook de uitkomst van het debat bepalen.

Zo vond de OS-sector decennialang dat samenwerking met bedrijven niet kan. Het zou om twee principieel verschillende werelden gaan. Ondernemers werden gezien als “verdacht”, want die buiten mensen uit en zijn alleen uit op eigenbelang (“winst maken is vies”). Ontwikkelingswerkers daarentegen hadden juist de verbetering van de samenleving op het oog. Inmiddels is gelukkig het tij gekeerd en

worden bruggen geslagen tussen beide werelden. Voor fondsenwerving weten de meeste ontwikkelingsorganisaties de bedrijven wél te vinden, maar onderhuids bestaat er nog veel koudwatervrees. Het aantal partnerschappen en strategische samenwerkingen blijft zeer beperkt.

Gelukkig nemen de kansen nationaal en internationaal toe. Men ziet de economische ontwikkeling van derde wereldlanden steeds meer als sleutel om uit de impasse te komen. Niemand minder dan Kofi Annan pleit voor stimulering van MKB-bedrijvigheid in Afrika. Hij denkt dat die kleinschalige ‘grassroots’ aanpak meer kans van slagen heeft dan de eenzijdige topdown benadering via allerlei politieke structuren. Er lijkt steeds meer ruimte te komen voor een tweesporenbeleid: op macroniveau zo nodig (politieke) structuren vernieuwen; op microniveau bedrijvigheid creëren om de lokale economie te stimuleren. Het ultieme doel is zelfredzaamheid om mensen hun eigen kost te laten verdienen.

Veel ontwikkelingsorganisaties ontbreekt het echter nog aan visie om economische ontwikkeling op een concrete wijze te realiseren. Ze zijn altijd gewend om hun ontwikkelingsprojecten op het gebied van onderwijs, gezondheidszorg en landbouw zelfstandig in te richten en denken het ook nu zelf te redden. Ze realiseren zich niet dat het ontwikkelen van commerciële markten een vak apart is en specifieke kennis vereist die juist ondernemers bij uitstek in huis hebben. Veel OS-organisaties praten de laatste paar jaar veel over economi-

sche ontwikkeling, maar denken het zelf in te kunnen vullen, zonder ondernemers erbij te betrekken. Een gemiste kans.

Ontwikkelingslanden hebben behoefte aan kennis over productietechnieken, producten, marketing, boekhouding, maar ook hoe je relaties ontwikkelt. De ervaring leert dat er genoeg ondernemers zijn die daar graag hun steentje aan bijdragen. Veel ondernemers vinden het prachtig hun expertise door te geven aan arme startende collega's in Afrika, Azië of Latijns-Amerika. Juist voor christenondernemers ligt er een dankbare taak op dit terrein om vanuit hun geloofsovertuiging deze mensen met woord en daad terzijde te staan.

Laten we lessen trekken uit het verleden en niet opnieuw doorslaan naar eenzijdigheden. Economische ontwikkeling is cruciaal, maar is geen recept dat per definitie de allerarmsten uit het slop trekt. Dan gaan we voorbij aan de zeer complexe werkelijkheid. Want hoe kan een jongere zonder goede opleiding een eigen bedrijf starten? En waar kan iemand in een land zonder sociaal stelsel op terugvallen als zijn bedrijf failliet gaat? En wat heeft een straatarme gehandicapte aan een florerend bedrijfsleven, als hij of zij nergens opgevangen wordt? Hulporganisaties zijn bij uitstek degenen die oog hebben voor deze kant van de werkelijkheid. Dé uitdaging is om beide werelden, hulporganisaties en bedrijfsleven, niet tegen elkaar uit te spelen, maar bij elkaar te brengen. De kracht zit in de combinatie.

Nadenken over een solidair ouderenbeleid

Het contract tussen generaties vraagt onderhoud

Door Jan Westert, lid van het curatorium van de Groen van Prinsterer stichting en werkzaam als directeur van PhiladelphiaSupport

Vergrijzing is een wereldwijd vraagstuk, maar in Europa en

Nederland speelt de vergrijzing het sterkst. De (dubbele) vergrij-

zing stelt de samenleving voor een grote uitdaging. Veel financiële

middelen gaan naar ouderen, terwijl we juist moeten investeren

in jonge generaties. Bovendien schrijven we in Europa in vergelij-

king met elders in de wereld mensen snel af. Er is maar een klein

deel van de bevolking boven de zestig dat nog participeert op de

arbeidsmarkt. Toekomst gericht ouderenbeleid vraagt om een

evenwichtige benadering in het belang van alle generaties.

Gevestigde orde

Tijdens het sociaal conflict van het najaar 2004 kwam de term 'solidariteit tussen generaties' naar voren. Die discussie ging vooral over de beperking van de rechten, waarop je met prepensioen mag én van je baas moet. Moet de grens 62 of 62,5 worden of misschien wel 63 jaar? In het sociaal akkoord zijn er nu afspraken gemaakt die er op neer komen, dat het voor de groep jonger dan 55 jaar moeilijker wordt om vervroegd uit te treden. De discussie zat volledig gevangen in het korte termijn perspectief van de oudere vakbondsleden en de plannen van het kabinet om de aanspraak op het prepensioen minder vanzelfsprekend te maken. Bij ongewijzigd beleid zouden de kosten van zulk ouderenbeleid steeds meer worden opgebracht door een afnemende werkende generatie die voor steeds meer ouderen de kosten van verzorging moeten dragen, zowel financieel als ook fysiek. Het contract tussen generaties zou daardoor zwaar onder druk komen te staan, deels ook nog eens ter wille van een bepaalde groep

ouderen, de zelfredzame jonge ouderen, die na hun werkzame leven nog tot veel in staat zijn. Echte solidariteit tussen generaties vraagt om een bredere benadering en aanpak van de overheid. Zij moet beleid voeren, dat investeert in een jonge generatie en heeft veel geld en handen nodig voor de kwetsbare groep echte grijsaards van de dubbele vergrijzing.

Het contract tussen generaties bestaat er uit, dat de ene generatie het leven doorgeeft naar de volgende, waarna het aan het einde van het leven wordt verzorgd door anderen. Generaties zorgen daarom twee keer. Een keer voor de jongere generatie en een keer voor de oudere generatie. Dat contract staat door de vergrijzing onder druk. Een relatief kleine werkende generatie moeten zorgen voor een hele grote en diverse generatie ouderen. Bovendien zal deze generatie ook steeds meer impliciet en expliciet worden aangesproken op hun functie als mantelzorger.

Generatiebewust

Als het gaat om een toekomst gericht ouderenbeleid, moeten we dus spreken over een beleid dat voor alle generaties van belang is en waar eenzijdig en ongedefinieerd belangendenken over ouderen wordt voorkomen. Tijdens de najaarsacties rond het sociaal akkoord (2004) stonden te zeer de niet zo kwetsbare groepen centraal. Zij hebben ernstig bezwaar tegen het aantasten van hun rechten op vervroegd uittreden.

Toekomstgericht ouderenbeleid moeten we beter definiëren en in breder perspectief plaatsen. Ik spreek liever over generatiebewust beleid. De verschillen tussen ouderen zijn groot. De term ouderen is te algemeen en te gemakkelijk. Waar hebben we het dan over? Over de oudere werknemers die al vanaf hun 50e worden afgeschreven? Over ouderen die vanaf hun 55e allerlei aardige kortingen krijgen aangeboden, omdat ze beginnen over meer vrije tijd gaan beschikken? Over mensen tussen de 55 en 65, waar de arbeidsmarkt nauwelijks meer naar omkijkt? Over de echte grijsaards van de dubbele vergrijzing, die

Tijdens de najaarsacties rond het sociaal akkoord stonden te zeer de niet zo kwetsbare groepen centraal.

vanwege hun zorgbehoefte zeer kwetsbaar zijn geworden? Over een grote groep ouderen, die in tegenstelling tot veel ouderen van nu over een uitstekende inkomenspositie beschikt, omdat zij wel een goed pensioen - zonder pensioenbreuken - hebben opgebouwd? Over kapitaalkrachtige ouderen, die best in staat zijn bij te dragen aan de zorg voor hun 'ouderdomsrisico'? Over nieuwkomers in Nederland, die onvoldoende AOW aanspraak hebben opgebouwd en straks dus een aanvullend beroep moeten doen op bijstand? Toekomstgericht en bestendig ouderenbeleid vraagt om meer maatwerk in de benadering en dus om een betere definiëring van de term "ouderen".

Knelpunten

Eenmaal uitgetreden uit het arbeidsproces doet de baby-boom generatie een groot beroep op de solidariteit van jonge generaties. In Europa en Nederland vergrijst de samenleving niet alleen sneller, maar we schrijven mensen ook snel af. In vergelijking met elders in de wereld is de participatie op de arbeidsmarkt van het deel van de bevolking tussen 60 en 65 schrikbarend laag. Daar ligt een groot gevaar. Niet voor niets signaleert de Raad voor Werk en Inkomen vanaf 2006 knelpunten op de arbeidsmarkt in onderwijs en technische beroepen (chemie). Bij een gelijkblijvende oriëntatie op ouderenbeleid dreigen er te veel middelen naar ouderen te gaan en is er te weinig over om te investeren in jongeren (goed onderwijs, arbeid en zorg, betaalbare woningen voor starters, kinderbijslag). Generatiebewust beleid betekent in de eerste plaats investeren in de vergroening van de samenleving. Dat is ook nodig voor innovatie en dynamiek, want daar heb je juist de jeugd voor nodig.

In een recent rapport van de SER wordt deze druk op de generaties ook gevoeld en gepleit voor die andere benadering. Toekomstgericht ouderenbeleid is voor alle generaties van belang. Jonge generaties zullen een enorme bijdrage moeten leveren aan het draagvlak voor collectieve voorzieningen die voor ouderen van belang zijn. Bovendien zullen zij meer dan de huidige generatie ouderen energie moeten stoppen in de persoonlijke planning van hun 'eigen ouderdomsvoorziening'. Daarom is ook een groter beroep op de solidariteit van (draagkrachtige) ouderen gerechtvaardigd.

De structurele verandering van een groeiende naar een stabiliserende bevolking heeft gevolgen voor de arbeidsmarkt, de inkomensverhoudingen en voor pensioen- en zorgvoorzieningen. De SER stelt terecht daartoe voor, dat de lastenverdeling evenwichtiger wordt georganiseerd. De financieringsbasis van de AOW moet geleidelijk via de algemene middelen worden uitgebreid. Naast 65-minners moeten ook AOW-gerechtigden een evenredige bijdrage gaan leveren aan de financiering van de toename aan de AOW. Uiteraard dienen degenen met alleen AOW te worden uitgezonderd. Het is goed om qua solidariteit

ons te concentreren op de kwetsbare ouderen die aan het eind van hun leven staan en de kwetsbare groepen, wier talenten op de arbeidsmarkt weinig waard zijn, omdat we vergeten zijn daarin tijd te investeren.

Levensverwachting

Voor het voorgaande zijn niet alleen financiële motieven aan te voeren. De vergrijzing is niet alleen te benaderen in termen van bedreigingen. Maar er zijn ook kansen. De levensverwachting van ouderen is sterk verbeterd. Ouderen leven langer in goede gezondheid en kunnen

Echte solidariteit tussen generaties vraagt om een bredere benadering en aanpak van de overheid. Zij moet beleid voeren, dat investeert in een jonge generatie en in de kwetsbare groep echte grijsaards.

ook na hun pensioen een actieve bijdrage leveren aan de samenleving. Veel ouderen zijn zeer kapitaalkrchtig en beschikken over een goede pensioenvoorziening. De SER geeft aan dat de inkomenspositie van ouderen in de nabije toekomst zal verbeteren. Er komen meer mensen met een goed pensioen tegen mensen met alleen AOW of een klein pensioen nu. We moeten dan in het beleid wel anticiperen op die uitdagingen.

In de eerste plaats is verbreding van het economisch draagvlak nodig. Dit kan door een verdere verhoging van de arbeidsparticipatie. Het is nodig om te investeren in menselijk kapitaal.

Op life-time basis is de Nederlander de afgelopen decennia steeds minder gaan werken. Minder werken heeft te lang het modebeeld in Nederland bepaald. De latere toetreding op de arbeidsmarkt door jongeren, de verkorting van de werkweek tot 36 uur, allerlei verlofregelingen, de gemakkelijke instroom in allerlei sociale arrangementen e.d. zorgen mede voor een afgenomen daadwerkelijke

arbeidsparticipatie. Sinds vaders Drees in 1956 de AOW invoerde, is de AOW-gerechtigde leeftijd van 65 jaar ongewijzigd. Sindsdien is de gemiddelde leeftijd en gezondheid van mensen fors toegenomen. Gelijktijdig betekent het gemiddeld langere beroep op de AOW ook een forse toename van de uitgaven ingevolge deze wet, terwijl daarnaast de zorgkosten voor de echte grijsaards (AWBZ) sterk zijn toegenomen.

CAO-oud bij 40

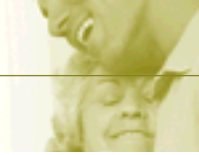
Bovenstaande houdt in dat de arbeidsparticipatie van ouderen zelf veel meer aandacht behoeft. Een mentaliteitsverandering is onontkoombaar. Uit een onderzoek in CAO's bij bedrijven bleek, dat ouderen worden gedefinieerd als 40-plus. De regelingen in CAO's zijn er op gericht om ouderen met zachte en minder zachte hand zoveel mogelijk te begeleiden naar een vroegtijdig afscheid uit het arbeidsproces. De wrange en onbillijke kanten daaraan zie ik in mijn omgeving echter ook volop. Genietende ouderen, uitgekocht met een riante afkoopsom of een prima prepensioen en leeftijdsgenoten, die door bedrijfs-economische reorganisatie of sluiting met een bijstandsperspectief aan de kant zijn gezet. Vergist u zich niet in de gevolgen, die dat heeft. Het heeft te maken met de manier waarop we in Nederland tegen ouderen aankijken. We schrijven hen te snel af. Veel ouderen willen ook graag vervroegd uittreden, omdat de uittrederegelingen riant zijn en we in het arbeidsproces ons ook nauwelijks rekenschap geven van de gevolgen die het heeft als ouderen langer moeten doorwerken. Alan Greenspan, de machtige Amerikaanse financiële voorman is 78 jaar en vervult nog steeds een van de belangrijkste functies in de financiële wereld ...

Het onderstreept andermaal het belang om te werken aan een andere nieuwe op visie op de arbeidsparticipatie van ouderen. Ouderen zijn veelal levenservaren, bekwame mensen, die in een op competentie en competitie gericht personeelsbeleid te simpel worden afgeschreven. Het afschrijven gebeurt vaak ook om redenen die niets met hun persoon niet te maken hebben, maar waarvan de consequenties hen wel ondubbelzinnig raken. Ouderen zijn relatief duur, in ouderen investeer je niet in scholing, hun pensioenaanspraken zijn zwaar. Het aannemen vanuit een werkloosheidssituatie van lager betaald werk en tijdelijk werk is voor ouderen niet interessant, want daarmee stellen zij opgebouwde WW-rechten ter discussie. De bureaucratie en de regelgeving ontmoedigen een actief participatiebeleid voor ouderen.

In het recente rapport van de SER worden in dezelfde lijn 'incentives' van arbeidsvoorwaardelijke en uittredingsregelingen bepleit, die er voor werkgevers en werknemer gericht zijn op het langer deelnemen in het arbeidsproces. Het gaat dan niet primair om het verhogen van de AOW-leeftijd, hoewel een meer flexibele ingangsdatum mensen meer keuzevrijheid geeft. Dit geldt zeker als ook deeltijdva-

Ouderen zijn veelal levenservaren, bekwame mensen, die in een op competentie en competitie gericht personeelsbeleid te simpel worden afgeschreven.

rianten mogelijk worden gemaakt. In termen van arbeidsparticipatie is er veel winst te boeken door de leeftijd 50 – 65 positiever te betrekken bij de arbeidsdeelname.

Mentaliteitsverandering

Ik was betrokken bij een afstudeerproject over mentaliteitsverandering in de arbeidsparticipatie van ouderen. Daar was een beeldenstorm voor nodig, vonden deze jonge afstudeerders. In onze kijkcultuur betekent, dat zoiets als 'laten we het normaal vinden dat Johan Crujff weer in het Nederlands elftal wordt opgesteld, al was het maar als deeltijdspeler. Nu verzorgt hij het beeld van een vroeg oudere, die op de tribune mag zitten. In zijn geval is dat niet zo erg, want hij er wordt er ook nog voor betaald. Maar van dat tribuneperspectief en de huidige beeldvorming rond ouderen moeten we als samenleving af. Tegen die achtergrond hebben we ook voorbeelden als Greenspan en Lubbers nodig, die als oudere nog actieve functies uitoefenen. Vanuit christelijk perspectief valt daar ook veel voor te zeggen. Zoekt u in de Bijbel maar eens teksten over ouderen op. Er spreekt vooral achting uit.

Stimuleer arbeidsdeelname

Een mentaliteitsverandering is onvoldoende. Ouderen moeten gewaardeerd en gefaciliteerd worden als ze (willen) blijven participeren. De overheid kan dat afdwingen door fiscaal en sociaal het vroeg uittreden onaantrekkelijker te maken. Gelijktijdig moet zij meer doen aan het verlagen van de kosten van arbeidsparticipatie van ouderen. Beloon niet langer de gouden overbruggingsregelingen tot aan het prepensioen, maar stimuleer dat bedrijven arrangementen sluiten om hun ouderen aan het werk te houden.

Ik zie scholen worstelen met het onderhoud van hun gebouwen, omdat de vergoedingen te laag zijn. Ik zie bedrijven afscheid nemen van oudere werknemers, die het tempo van de installatiesector of de bouw niet meer aankunnen. Een door de overheid gefaciliteerde deal kan er toe leiden, dat zulke mensen in dienst van hun bedrijf blijven, maar in de praktijk worden belast met de onderhoudsklussen op een school, in een kerk, of een zorgvoorziening. Of worden ingezet bij de organisatie van taxivoer etc. Zo zijn er meer constructies te bedenken, die zijn gebaseerd op de filosofie van community care.

In de ouder wordende samenleving zoeken we naar nieuwe arrangementen tussen wonen, zorg en service. Ik mis daar de rol en de verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven nog te zeer. Waar in het vroege personeelsbeleid ondernemingen investeerden in voorzieningen voor hun werknemers (wonen, sport, de sociale leefomgeving) is deze rol nu verdwenen. Het wordt de moeite waard om deze relatie weer te leggen in een tijd, waarin we vanwege de vergrijzing andere zorgarrangementen moeten leggen en werknemers langer in het arbeidsproces moeten vasthouden. Dat vraagt om nieuwe sociale voorzieningen in combinatie met wonen, zorg en service, waar mensen

Bij een gelijkblijvende oriëntatie op ouderenbeleid dreigen er te veel middelen naar ouderen te gaan en is er te weinig over om te investeren in jongeren.

langer op zichzelf zijn aangewezen. Laten bedrijven, die midden in de lokale samenleving staan daar maar een bijdrage aanleveren.

Leeftijdsspiegel

Voor langere arbeidsdeelname is meer aandacht nodig voor ouderen in opleiding binnen bedrijven. De kosten van opleiding zijn hoog en voor ouderen schrijven we deze relatief snel af. Ik vermoed, dat het investeren in opleiding en training van ouderen slechts een fractie is van de kosten die we nu als samenleving moeten betalen om de niet-participerende ouderen te betalen. Het tegengaan van een kwalificatieveroudering via levenslang leren verdient extra aandacht. De SER bepleitte in het kader van leeftijdsonafhankelijk personeelsbeleid meer aandacht voor de positie van oudere werknemers in ondernemingen. Het is nuttig om in kaart te brengen: de opleidingsdeelname, de interne mobiliteit of gronden voor uitstroom van ouderen. De beleidsscan ouderen of de zgn. leeftijdsspiegel is een instrument, dat de beleidspraktijken van veel organisaties in beeld kan brengen. In het kader van de Stichting Stimaro in Overijssel maakte ik mee, dat enkele middelgrote ondernemers zich ineens realiseerden welke risico's de continuïteit van hun bedrijf liep doordat in een periode van vier jaar veel oude en noodzakelijke ervaring en kennis wegens prepensioen zou wegvloeien. Het geeft aan, dat ook bedrijven anders gaan denken over ouderen als ze de leeftijdsspiegel echt op zich laten inwerken.

Conclusies

Het contract tussen generaties dreigt scheef te groeien en vraagt om onderhoud. Generatiebewust beleid vraagt primair, dat er een sterke focus blijft bestaan op de innoverende kracht van een jonge generatie. De oudere generatie verschilt onderling aanzienlijk. De komende generatie babyboomers hebben een langere levensverwachting en beschikken over een goede financiële uitgangspositie. De echte kwetsbaren zijn de grijsaards, die een grote zorgbehoefte hebben.

Om de kosten van de vergrijzing op te vangen is het onontkoombaar, dat ouderen ook zelf bijdragen. Bovendien is het nodig, dat we arbeidsmarktbeleid gaan voeren, waar langere deelname weer normaal wordt geacht. In de samenleving en in veel bedrijven is het 'wijs met grijs' echter nog niet erg ontwikkeld.

Literatuur:

- Ontwerpadvisies over een toekomstgericht ouderen beleid, SER, 30 december 2004
- Vergrijzing en vervanging, Raad voor Werk en Inkomen, 1 november 2004

Palliatieve zorg

Door drs. Wim J.J. Jansen, beleidsmedewerker Stichting Agora

In welke mate zijn demografische, maatschappelijke, sociaal-culturele en politieke ontwikkelingen van invloed op de positie van de palliatieve zorg binnen het Nederlandse zorgstelsel?

Zorg voor patiënten voor wie genezing niet meer mogelijk is wordt palliatieve zorg genoemd. Het gaat hierbij vaak om patiënten met kanker, maar ook om patiënten met andere aandoeningen zoals chronische longaandoeningen, terminaal hartfalen of een neurologische aandoening. Palliatieve zorg heeft sinds 1997 een structurele plaats binnen het beleid van het Ministerie van VWS. Dit heeft geresulteerd in een kader waarbinnen lokale netwerken palliatieve zorg zijn ontstaan, netwerkcoördinatoren en coördinatoren van vrijwilligers worden gesubsidieerd en zelfstandige hospices, voor het zorggedeelte, worden gefinancierd. Daarnaast is er extra geld beschikbaar gekomen voor units voor palliatieve zorg in woonzorgcentra en verpleeghuizen. De Integrale kankercentra hebben een rol gekregen in de ondersteuning van lokale netwerken en bij de consultatie. Landelijk is Stichting Agora verantwoordelijk voor afstemming en informatie-uitwisseling.

Demografische ontwikkelingen

Dubbele vergrijzing is inmiddels een welbekend begrip. Het aantal ouderen neemt de komende jaren toe en tegelijkertijd neemt de gemiddelde leeftijd van de Nederlanders toe. Hoewel palliatieve zorg niet uitsluitend betrekking heeft op ouderen, vormen zij wel een grote meerderheid. Binnen de groep patiënten die een beroep doet op palliatieve zorg komen oncologische aandoeningen het meest frequent voor. De medische ontwikkelingen zullen er toe leiden dat de overleving van kanker steeds langer zal worden en dat betekent per saldo dat het aantal mensen met kanker als chronische aandoening zal toenemen.

Een andere ontwikkeling betreft de toename van het aantal alleenstaanden. Zij kunnen niet beschikken over 'gebruikelijke zorg' en zullen voor palliatieve zorg een beroep doen op professionele organisaties. In de grote steden zal het aandeel allochtonen in de komende jaren meer dan 50% bedragen. De demografische samenstelling van deze groep wijkt sterk af van die van de autochtone bevolking. Het aandeel ouderen is nu

nog relatief klein, maar de komende jaren zal het aandeel sterk gaan toenemen.

Ook specifieke doelgroepen zoals mensen met een verstandelijke beperking en psychiatrische problematiek vergrijzen en doen, meer dan voorheen, een beroep op palliatieve zorg. Dit vereist specifieke deskundigheid die nog niet overal voor handen is.

Maatschappelijke ontwikkelingen

Op basis van het aantal beschikbare plaatsen voor palliatieve zorg kan worden berekend dat momenteel ca. 10% van de patiënten die palliatieve zorg ontvangen overlijdt in een hospice, bijna-thuis-huis of unit voor palliatieve zorg. Dit betekent dat het merendeel van de patiënten (de overige ca. 90%) in een ziekenhuis, verpleeghuis, verzorgingshuis of thuis overlijdt¹.

De demografische ontwikkeling toont aan dat er in toenemende mate een beroep zal worden gedaan op voorzieningen voor palliatieve zorg in het algemeen en op professionele organisaties voor het verlenen van mantelzorg en het inzetten van vrijwilligers in het bijzonder. De vraag is in hoeverre aan deze groeiende vraag aan vrijwilligers kan blijven worden voldaan.

Onvoldoende duidelijk is of de patiënten die thuis verblijven de zorg krijgen die zij nodig hebben. Door professionele zorgverleners wordt nog beperkt gebruik gemaakt van de specialistische kennis die samengebracht is in verschillende lokale en regionale consultatieteams palliatieve zorg. Zorgketten en structurele begeleiding van patiënten kunnen de kwaliteit van zorg positief beïnvloeden. In een recente voorstudie, uitgevoerd door het VU medisch centrum in opdracht van de Associatie van high-care hospices, is aangetoond dat met name de psychosociale ondersteuning van patiënten en hun naasten een aspect binnen de palliatieve zorg is dat nog onvoldoende aandacht krijgt². Maatschappelijk werkers zijn nog onvoldoende geschoold in het omgaan met deze specifieke problematiek. De maatschappelijk werkers in de hospices zouden bijvoorbeeld via de consultatieteams palliatieve zorg hun kennis en ervaring kunnen uitdragen naar collega's die minder ervaring hebben met deze problematiek.

Sociaal-culturele ontwikkelingen

In de intramurale voorzieningen voor palliatieve zorg worden niet of nauwelijks allochtone patiënten opgenomen. Enerzijds is dit verklaarbaar door het relatief lage aandeel ouderen, anderzijds omdat culturele normen en waarden de verzorgingsplicht nadrukkelijk bij de familie leggen. De bestaande voorzieningen zijn vaak onvoldoende voorbereid op de specifieke aspecten die verzorging van bijvoorbeeld een islamitische of hindoestaanse geloofsovertuiging met zich meebrengen. Analoot aan de dubbele vergrijzing zal ook binnen deze groep de komende jaren een dubbel effect waarnaembaar zijn als het gaat om een beroep op de zorgvoorzieningen: Het aantal oudere allochtonen zal sterk toenemen en latere generaties allochtonen zullen wellicht eerder een beroep gaan doen op de bestaande zorgvoorzieningen.

Politieke ontwikkelingen

De Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) houdt ook binnen de palliatieve zorg de gemoederen bezig. Palliatieve zorg is een vorm van zorg die zowel extramuraal als intramuraal gegeven kan worden. Veel patiënten geven er de voorkeur aan om thuis de laatste periode van hun leven door te brengen. Dit betekent dat er een beroep zal worden gedaan op functies die onder de WMO vallen en dus door de gemeente verzorgd moeten gaan worden. Bij een (te) krap budget zal de gemeente er belang bij hebben om terminale patiënten over te plaatsen naar het intramurale zorgcircuit om op die wijze kosten te besparen. Een en ander druist sterk in tegen de visie dat de patiënt de regie behoort te hebben over de wijze waarop hij/zij het laatste gedeelte van het leven wil doorbrengen. Er valt dus veel voor te zeggen om de palliatieve terminale zorg een specifieke plaats in de toekomstige WMO-discussie te geven.

Een andere politieke ontwikkeling kent haar oorsprong in 1997. De Minister van VWS besloot toen om in een zestal universitaire centra een Centrum voor de Ontwikkeling van Palliatieve Zorg (COPZ) in te stellen voor de duur van vijf jaar. De opdracht was tweeledig: doorvoeren van een structuuraanpassing zodanig dat de hospices een onderdeel zouden gaan vormen van het reguliere zorgaanbod en het vergaren van kennis door onderzoek. Wat betreft de structurering is door het instellen van afdelingen palliatieve zorg bij alle negen Integrale Kankercentra en het streven naar een landelijke dekking van lokale netwerken palliatieve zorg de structuur van de palliatieve zorg voor de komende jaren vastgelegd.

Voor wat betreft het tweede speerpunt, onderzoek op het gebied van de palliatieve zorg, is met de beëindiging van de COPZ-structuur ook de financieringsstroom voor

Op 8 oktober dit jaar wordt de eerste internationale dag van de palliatieve zorg gehouden.

onderzoek beëindigd. Een aantal universitaire centra tracht nu in de vorm van Kennis- of Expertisecentra de continuïteit van het onderzoek te waarborgen en tevens te integreren met de andere academische onderdelen, patiëntenzorg en onderwijs. Punt van zorg blijft de financiering van met name praktisch bruikbaar onderzoek.

Kwaliteit

Kwaliteit van (palliatieve) zorg zal de komende jaren een belangrijke rol gaan spelen. In een recente publicatie in het Nederlands Tijdschrift voor Palliatieve Zorg³ is een overzicht gegeven van alle Kwaliteitsinstrumenten en -systemen die momenteel beschikbaar zijn, waarbij in een matrix onderscheid is gemaakt tussen het niveau waarop palliatieve zorg wordt verleend en het aspect van zorg. De Associatie van high-care hospices heeft tot nu toe als enige een kwaliteitssysteem ontwikkeld waarbij een onafhankelijke externe toetsing bepaalt welke organisatie in aanmerking komt voor het Keurmerk Palliatieve Zorg. Verpleeg- en verzorgingshuizen met een palliatieve zorgunit en bijna-thuis-huizen zullen naar verwachting volgen met gelijksoortige systemen.

Palliatieve zorg is bij uitstek een vorm van ketenzorg. Echter geen ketenzorg, waarbij vooraf het gehele traject is vastgelegd. Palliatieve zorg als ketenzorg wordt met name gekenmerkt door een grote mate van flexibiliteit, waarbij de verschillende partners in de keten moeten kunnen inspringen op het moment dat de situatie daar om vraagt. De ontwikkeling van netwerken palliatieve zorg biedt een uitstekend platform om de palliatieve ketenzorg te ontwikkelen. De kwaliteit van de keten zal dan een nieuwe dimensie toevoegen aan de kwaliteit van palliatieve zorg.

Op 8 oktober dit jaar wordt de eerste internationale dag van de palliatieve zorg gehouden. De landelijke organisatie is in handen van het Netwerk Palliatieve zorg Terminale patiënten Nederland (NPTN), Vrijwilligers Terminale Zorg (VTZ), KWF Kankerbestrijding, de Intergrale Kankercentra en Stichting Agora. Als thema is gekozen voor 'Inzicht in het zorgaanbod'. Een goede gelegenheid om het grote publiek te laten kennismaken met de palliatieve zorg en de mogelijkheden die er in de eigen regio op dit terrein geboden worden.

- 1 Agora. Overzicht van zorgvoorzieningen in Nederland per 9 juli 2004. www.palliatief.nl.
- 2 Kuin A. *Professioneel en betrokken. Psychosociale behoeften en zorg in de laatste levensfase, met bijzondere aandacht voor de rol van de maatschappelijk werker*. Associatie van high Care Hospices, 2004.
- 3 Jansen W.J.J. et al. *Kwaliteitssystemen en -instrumenten in de palliatieve zorg*. Nederlands Tijdschrift voor Palliatieve Zorg 2004;3:77-80.

Ouderenadviseurs

Door Meint Dekker, raadslid ChristenUnie in Hoogezand-Sappemeer

Hoogezand-Sappemeer is een middelgrote, levendige woon- en werkgemeente. Volop profiterend van haar unieke positie vlakbij de grootste stad van Noord-Nederland en tegelijk met een eigen identiteit in een prachtige groene omgeving. Kortom: een gemeente waar het voor bewoners goed toeven is. Om dit in stand te houden luidt één van de thema's "De mens centraal: gevarieerd en samen". Dit wordt nader uitgewerkt in de notitie 'Wijkgericht Werken'.

Inleiding

Het ouderenbeleid is een onderdeel van 'Wijkgericht Werken' met als doel, dat de discussie over het Wijkgericht Werken zich niet langer richt op procedures en regels, maar dat de gemeente, bewoners(commissies) en andere organisaties met respect voor elkaars positie eensgezind en enthousiast hun schouders zetten onder de uitvoering van maatregelen die het woon- en leefklimaat in de wijken verbeteren. Door middel van onderzoeken kan worden vastgesteld of de maatregelen effect hebben gesorteerd.

In de WMO verwacht het kabinet een sterke regiefunctie van de gemeente. Op lokaal niveau moet een plek komen waar burgers hun vragen op het gebied van wonen, welzijn en zorg kwijt kunnen. Vooral voor ouderen en mensen met een handicap is een eenvoudige en heldere informatievoorziening van groot belang. Maar natuurlijk ook voor degene die in een acute situatie voor moeder, vader, kind, broer, zus, vriend, vriendin, buurvrouw, buurman of kennis snel inzicht wil hebben in de mogelijkheden die er zijn. De gemeente is een pilot-project gestart, waarvan INVIS het digitale onderdeel is. Zij biedt gemeenten en aanbieders van woon-, welzijn-, en zorgdiensten een instrument om hun informatie digitaal te ontsluiten.

De gemeente Hoogezand-Sappemeer laat een deel van haar welzijnsbeleid, o.a. het ouderenbeleid, uitvoeren door de Welzijnsstichting Prisma.

Ouderenadviseur

De Stichting Prisma heeft een drietal ouderenadviseurs en één assistent-ouderenadviseur in dienst. Sinds 2004 zijn zij werkzaam in drie wijken met een hoge concentratie aan ouderen. Ieder van hen houdt spreekuur in eigen kantoor en trekt de "eigen" wijk in. Laagdrempeligheid staat voorop. Werkdoelen zijn:

- Het verstrekken van een dekkend aanbod van informatie aan mensen die mede door leeftijd beperkingen kennen in mobiliteit en daardoor onvoldoende op de hoogte zijn van voor hen belangrijke voorzieningen en regelingen;
- Het waar nodig ondersteunen van ouderen bij het oplossen van vragen of knelpunten waar de oudere mee te maken krijgt;
- Het verkrijgen van inzicht in veel voorkomende vragen en/of problemen, aan de hand waarvan het ouderenbeleid kan worden bijgestuurd.

De aanpak is actief en vraaggericht. De ouderenadviseur begeeft zich op plaatsen waar ouderen komen, legt contact en wanneer men dit wenst komt de ouderenadviseur op huisbezoek (mobiel) om samen te onderzoeken wat er aan de hand is en wat de beste oplossing is.

Hierbij staat voorop dat:

- de oudere regie over zijn of haar leven blijft behouden;
- de keuze van de oudere voorop staat (vraaggerichte aanpak).

Ouderenadviseurs bieden praktische en directe hulp op het gebied van welzijn, wonen, zorg en bij het invullen van formulieren m.b.t. kwijtschelding, belasting, huursubsidie, WVG-voorzieningen etc. Zonodig wordt er doorverwezen. Het invullen van het belastingformulier wordt gedaan door vrijwilligers die deskundig zijn op fiscaal gebied.

Naast de ouderenadviseur zijn er vrijwillige seniorenvoorlichters actief. Zij hebben een speciale training gevolgd en geven middels een huisbezoek voorlichting over voorzieningen en regelingen aan 75+ ers.

De bevindingen van het huisbezoek en de opgedane signalen worden kenbaar gemaakt aan de ouderenadviseur die er vervolgens mee aan de slag kan. Hulp- en dienstverlening op maat en slagvaardig optreden zijn van belang.

Het wijkgericht werken verhindert (nog) niet dat, als een oudere uit een andere wijk of buitendorp van de gemeente Hoogezand-Sappemeer daarom vraagt, ook daar hulp wordt geboden. Maar primair ligt de aandacht in de eigen wijk.

Steunpunt Mantelzorg

Sinds 1 september 2004 is er een coördinator mantelzorg werkzaam in de gemeente Hoogezand-Sappemeer. Het steunpunt is aangesloten bij de Provinciale Stuurgroep Vrijwillige Thuishulp.

De coördinator heeft als taak:

- ondersteunen, ontwikkelen en stimu-

leren van initiatieven op het terrein van de mantelzorg en vrijwillige thuis-hulp in Hoogezand-Sappemeer;
- het bevorderen van afstemming en samenwerking tussen informele en professionele zorg, zoals huisartsen, zorginstellingen etc.

Zij werkt nauw samen met de oude-renadviseur.

Ook draagt zij zorg voor de uitbouw van het werk van de mantelzorg en spoort lacunes op.

Een primaire taak is eveneens het verzorgen van publicaties zodat niet alleen instellingen en organisatie op de hoogte zijn van dit steunpunt, maar vooral de mantelzorger zelf.

De mantelzorger kan bij dit steunpunt terecht voor informatie over bijvoorbeeld ziektebeelden, vervanging tijdens vakanties (respijt zorg) of het te zwaar belast zijn. Voor emotionele hulp (in de vorm van een luisterend oor) en voor praktische hulp wordt doorverwezen naar de ouderenadviseur in de betreffende wijk.

Lokaal loket (fysiek)

De gemeente Hoogezand-Sappemeer kent één loket – het Centraal Meldpunt Zorg (CMZ) - voor iedereen die in aanmerking wenst te komen voor opname in een verpleeghuis, aanleunwoning of andere bijzondere woonvormen, voor alle vragen met betrekking tot de Wet Voorzieningen Gehandicapten (WVG), AWBZ-zorg, een gehandicaptenkaart, verhuiskostenvergoeding etc., maar ook is in dit loket het depot Thuiszorg gevestigd dat de uitleen van hulpmiddelen verzorgt en overige informatie en advies op het gebied van thuiszorg verstrekt.

Het CMZ kent een FrontOffice die adviezen en voorlichting geeft betreffende welzijn, zorg en wonen. De BackOffice functie van het CMZ houdt zich bezig met de indicatiestelling WVG en Verzorging en Verpleging.

Verschillende aanbieders op het gebied van Wonen, Welzijn en Zorg hebben er hun eigen informatie en folder materiaal liggen.

Medewerkers van het fysieke loket kun-

nen direct op de mondeling gestelde vragen antwoord geven of de vraagsteller wordt in contact gebracht met de juiste instelling of functionaris (ouderadviseur, coördinator mantelzorg e.d.).

Lokaal loket (digitaal)

Op het terrein van welzijn en zorg is in de gemeente Hoogezand-Sappemeer samen met de gemeente Stadskanaal het eerste digitale proefproject gestart in de provincie Groningen.

Het systeem opereert onder de naam INVIS. Dit staat voor INteractief Vraaggestuurd InformatieSysteem (www.lokaalloket.nl/hs/)

INVIS is speciaal ontwikkeld om informatie over aanbieders en hun aanbod op het gebied van wonen en zorg digitaal beschikbaar te maken, gestuurd door de informatiebehoefte van de burger. INVIS sluit naadloos aan op de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO). Het is ontwikkeld in de pilot Lokale Loketten in de provincie Groningen, in samenspraak met de betrokken partijen: burgers, loketmedewerkers, maar ook de aanbieders van wonen-, welzijn- en zorgdiensten. Bij dit internetloket voor Wonen, Welzijn en Zorg (Loket WWZ) van de gemeente Hoogezand-Sappemeer kan de burger informatie krijgen over producten en diensten van verschillende aanbieders. Maar ook voor veel voorkomende vragen en antwoorden, openingstijden, actuele contactgegevens van relevante bedrijven en instellingen is de burger bij het Lokaal Loket aan het goede adres.

Mist de burger bepaalde informatie, dan kan hij/zij doorgeven wat wordt gemist zodat de dienstverlening voortdurend verbeterd kan worden.

“Omdenker”

In Westerbroek, één van de buitendorpen van de gemeente Hoogezand-Sappemeer, is het project “Omdenker” van start gegaan.

Huisbezoeken richten zich (evenals die van ouderenadviseur) in eerste instantie op de oudere inwoners. In tweede

instantie komen daar de 55-plussers bij.

Doel en functie van dit project zijn:

- Meewerken aan een leefbaar Westerbroek
- Aanspreekpunt/luisterend oor voor dorpsbewoners
- Intermediair voor professionele dienstverleners naar en in het dorp
- Signalering van behoeften en klachten
- Probleemoplossing en/of doorverwijzing
- Helpen/hulp organiseren voor kleine klusjes
- Organiseren van (welzijnsbevorderende) activiteiten

De omdenker is er niet voor de mensen alléén, maar het liefst met de mensen (bewoners) voor het wel en wee van het dorp!

Ervaringen uit het werkveld

Vanuit de gemeente, maar vooral van ouderen zelf komen positieve geluiden over de advisering. Ook de ouderenadviseurs zijn zeer positief over het wijkgericht werken.

De ervaringen zijn zo positief dat het Plaatselijk Overlegorgaan Samenwerkende Ouderenbonden (POSO) de wethouders, die ouderenbeleid en het wijkgericht werken in hun portefeuille hebben, dringend verzocht het werkveld van de ouderenadviseurs uit te breiden, zodat de gehele gemeente bedient kan worden.

De ervaringen laten vooral zien dat er een preventieve werking uitgaat met name van het werk van de ouderenadviseurs.

Door de ouderen wordt meer en beter gebruik gemaakt van gemeentelijke regelingen en overige voorzieningen. Het invullen van fiscale formulieren leidt er toe dat er veelal van een teruggaaf inkomstenbelasting sprake is. Een toekomstig effect hiervan is ook dat er een hogere bijdrage huursubsidie wordt verkregen, terwijl de eigen bijdrage voor b.v. thuiszorg minder wordt. Vooral de methodiek: laagdrempelig werken, maakt dat ouderenadvisering in de verschillende wijken een groot succes is.

Ouderen onder dak

Door dr. ir. Wouter B. Teeuw, lid Permanente Campagne en lid schaduwfractie ChristenUnie-SGP te Almelo

Uit het SCP-rapport Zorg en wonen voor kwetsbare ouderen.

Rapportage ouderen 2004 (mei 2004) blijkt dat de vergrijzing gepaard gaat met een stijgende trend van het aantal chronisch zieken (o.a. door ongezonde levensstijl). In het bijzonder stijgt daarbij ook het aantal Nederlanders met dementie (nu 250.000), een ziekte die zich in zeven van de acht gevallen afspeelt buiten de verpleegtehuizen. Ondertussen boezemt de gedachte aan het verzorgingstehuis velen angst in. Wat zijn de woonopties voor senioren en welk beleid is hier gewenst?

Vandaag de dag geven boerderijen in streken als Twente, de Achterhoek of Brabant nog aan hoe het tijden is gegaan: opa en oma in het voorhuis en zoon of dochter runt de boerderij. Deze traditie van drie generaties die met elkaar leven was gemeengoed tot in de jaren vijftig, zestig van de vorige eeuw, maar komt ook nu nog op ruime schaal voor. De oudste generatie doet allerlei karweitjes en past op de kinderen opdat de middengeneratie zich ongehinderd op het werk kan richten, en dat in ruil voor onderdak, aanspraak, betrokkenheid bij het leven van alledag en indien nodig zorg. Er bestaan voor ouderen verschillende woonvormen met een wisselende graad van zelfstandigheid en afhankelijkheid van familie. Men spreekt van het **bij kinderen**

inwonen als een gemeenschappelijke huishouding wordt gevoerd. De categorie **aparte kamer bij familie** betekent dat min of meer wordt ingewoond. De categorie **meer-generatie-woning** geeft aan dat zelfstandig wordt gewoond direct bij de familie (bijvoorbeeld twee wooneenheden op het boeren erf).

In landelijke omgevingen lijkt er vraag te zijn naar de aanbouw van kleine huisjes op het erf voor de oudste generatie. Knelpunt kan zijn het vereiste grondoppervlak per wooneenheid. Gemeenten en overheid hebben er echter weinig aandacht voor. Uitzondering vormt het dorp Boekel. Daar wonen enkele ouderen in schuurtjes op het erf van woningen. Die schuurtjes voldoen soms helemaal niet aan normale comfort- en veiligheidseisen. 'De wet verbiedt het, maar de mensen willen het. En dan moet de wet zich maar aanpassen aan de mensen', vindt de burgervader'. In de provincie Noord-Brabant wordt het nu gedoogd om een ouder tijdelijk in een huisje in de achtertuin te laten wonen, maar dan moet men de situatie later wel in de oorspronkelijke staat herstellen. Er zijn ook voorbeelden van **tijdelijke, verplaatsbare wooneenheden** voor ouderen die weer weg te halen zijn als de persoon overleden is of naar een verpleeghuis moet. Deze aanpak voorkomt het probleem van de meer-generatie-woningen, die vaak veel te groot zijn wanneer de ouders overleden zijn.

In de stad steken modernere vormen van meer-generatie-woningen de kop op. Vestia Zoetermeer adverteert bijvoorbeeld met zestien huurwoningen in de wijk Heemburg van het type **kangoeroewoning**²: "Dit zijn eengezinswoningen met op de begane grond een aparte tweekamer unit voor gezinsleden die mantelzorg behoeven zoals een dementerende ouder of een gehandicapt kind. De 'buidel' van de kangoeroewoning zorgt er voor dat de zorgbehoevende gezinsleden zelfstandig kunnen wonen maar wel veilig dichtbij de zorg die ze nodig hebben."

Het volgende zou natuurlijk ook kunnen: in een flat wonen de ouders in een appartement op de tweede etage. De zoon of dochter woont met zijn of haar gezin op de derde etage. Dichtbij, maar niet op elkaars lip. Er is eventueel een directe intercomverbinding. Zo houdt ieder voldoende privacy maar is de hulp altijd dichtbij.

Noaberschap

Een alternatieve structuur is het idee van afzonderlijke (koop)appartementen in een groter huis waarin zich ook gezamenlijke ruimtes bevinden. Men spreekt hier van

woongroepen³. Bij de Landelijke Vereniging Groepswonen van Ouderen (LVGO⁴) zijn 220 woongroepen voor ouderen aangesloten, waarvan vijftig in realisatie. Feitelijk kan iedereen een particuliere koopwoongroep beginnen. Zoek een geschikt pand dat tot woongroep kan worden omgebouwd, vorm een vereniging van (toekomstige) eigenaren, bepaal de gewenste gemeenschappelijke voorzieningen en ontwikkel een selectiebeleid. Vaak hebben bestaande bewoners een stem in de selectieprocedure. Bewoners zoeken in het groepswonen een stukje veiligheid en aandacht en zorg voor elkaar. Volledig zelfstandig wonen, maar wel met het idee te kunnen terugvallen op de groep, of iets te kunnen vragen aan je burens zonder je direct bezwaard te voelen. Kortom, het nabuurschap waarbij men elkaar helpt in goede en in slechte tijden zoals je dat ook nog ziet in bepaalde landelijke streken en boerendorpen, bijvoorbeeld in Twente.

In de zorg zien we via mantelzorg een zelfde tendens naar nabuurschap. Almelose zorgcentra hebben bijvoorbeeld een visie opgesteld waarbij de cliënt zo lang mogelijk de verantwoording over de eigen zorg draagt⁵. Als dat niet meer lukt, wordt veelal eerst een beroep gedaan op mantelzorg en pas daarna komt professionele zorg in beeld. De professionele zorgverlener verleent aanvullende zorg op de zelfzorg en mantelzorg en waar mogelijk houdt de patiënt de regie. Voor de woonomgeving betekent dit dat ouderen het liefst blijven wonen in hun huidige woning, of in ieder geval in de hun vertrouwde woonomgeving. Ook vanuit financieel perspectief (AWBZ) is de trend om ouderen steeds langer thuis, of in ieder geval in de wijk te kunnen opvangen. Dit sluit aan op landelijk beleid rond **woon-zorg-zones**. Het STAGG-model (mei 2001) van de Stichting Architectenonderzoek Gebouwen Gezondheidszorg⁶ vormt de planologische onderlegger voor de woon-zorg-zone. Het model betreft een theoretische wijk van 10.000 inwoners waarin wordt gerekend met 500 mensen die een combinatie van zorg en wonen nodig zullen hebben, en omvat o.a. een zorgkruispunt en coördinatiepunt voor zorgfuncties en geclusterde en beschutte woonvormen.

Huis van de toekomst

Om mensen langer thuis te houden en wooncomfort te verhogen speelt ook technologie een rol, in het bijzonder de ontwikkelingen rond 'slim wonen'. Vanuit de installatiebranche hebben verschillende 'domotica'-toepassingen zich ontwikkeld. Het gaat dan om zaken als de deur op afstand openen, alarmering (het knopje om de nek), verlichting op basis van sensoren, etc. Met de opkomst van internet (zeker breedband) en mobiele telefoons, en de integratie hiervan in de woning, dienen zich nieuwe mogelijkheden aan. Toepassingsdomeinen verbreden zich naar het brengen van zorg, educatie en veiligheid in de woning. De technologie ondersteunt de mens niet alleen meer in functioneel opzicht, maar ook cognitief (bijvoor-

beeld in de interactie tussen mens en apparatuur) en op sociaal terrein (bijvoorbeeld contact op afstand via chat, videoconferencing e.d.). Projecten van o.a. het Telematica Instituut⁸ rond 'telecare' en 'draadloze zorg' laten bijvoorbeeld zien hoe technologie kan worden ingezet om thuiszorg te ondersteunen en mensen langer zelfstandig te laten wonen.

Rol van de ChristenUnie

Bij dit alles moeten we oppassen het verleden niet te verheerlijken. Dat vroeger kinderen gingen inwonen bij hun ouders (en niet vice versa!) had ook zijn problemen en was bovendien vooral een kapitaalkwestie (erfenis van de boerderij in ruil voor een verzorgde oude dag). Daarnaast is het realiseren van bijvoorbeeld een beperkt aantal meer-generatie-woningen nog geen oplossing voor de massa⁹. Bovendien zijn deze meer-generatie-woningen een middel en geen doel op zich. Het doel is goede huisvesting voor senioren, inclusief zorgbehoevende ouderen. Wat dit doel betreft verdient het huidige beleid richting het langer thuis houden van ouderen en het stimuleren van gemengde woonvormen (in de zin van het mixen van verschillende zorgindicaties) krachtige ondersteuning. Plaatselijk passen hierbij ook soepele regels en/of verordeningen voor (tijdelijke) huisvesting op het erf.

Als ChristenUnie zou men zich specifiek kunnen profileren met gerelateerde problemen zoals het tegengaan van vereenzaming (vanuit gezinsbeleid) en het stimuleren van vrijwilligerswerk en de eigen verantwoordelijkheid van de mensen (bijvoorbeeld mantelzorg). Beleid op het gebied van vereenzaming ontbreekt en lijkt wenselijk. Mantelzorg of het in huis nemen van ouders zou men (fiscaal?) kunnen stimuleren. Qua wetgeving is de ontwikkeling dat zorg steeds meer buiten de muren van de officiële instellingen wordt gegeven een aandachtspunt¹⁰. Tenslotte kan technologie worden gestimuleerd die de mantel- en thuiszorg ondersteunt. Bij dit alles kan men nog steeds een centrale woongedachte hanteren, namelijk: Oude plantjes niet verpoten!

- 1 Heleen Crul, *Opa en oma in een kangoeroehuis*, juni 2003, <http://www.seniorweb.nl/nieuwstoon.asp?artikelID=8192&RubriekID=6&SoortID=3>
- 2 <http://www.oosterheem.nl/>
- 3 Zie o.a. Alex Groothedde, *Living Alone Together: woongroepen 55+*, Vereniging Eigen Huis magazine, januari 2005, 30-32.
- 4 <http://www.lvgo.nl>
- 5 *Visie op wonen, welzijn, zorg en behandeling: Naar het dorp in de stad*, Zorgcentra Twente Noord / Reggeland Zorgvoorzieners, april 2004.
- 6 <http://www.kenniscentrumwonenzorg.nl/download.asp?filenaam=Het%20STAGG-model.pdf>
- 7 Zie o.a. <http://www.smart-homes.nl>
- 8 <http://www.telin.nl>; <http://www.freeband.nl>
- 9 Het eerder genoemde Vestia, bijvoorbeeld, wil in een ander project een groot deel van het oude dorp van Zoetermeer afbreken en vervangen door nieuwbouw. Dit tot ontlustering van de veelal oudere bewoners. <http://www.behoudendorp.nl>
- 10 A.A. Coster, *Mazen in de wet: BOPZ beschermt dementerende ouderen onvoldoende*, Medisch Contact, jrg. 59, nr. 24, 11 juni 2004, 998-1001.

Een paar jaartjes langer ...

Door Jan Post, hoofdredacteur

Ik ben over het algemeen een optimist. Ik geloof niet zo in die verhalen over die goede oude tijd.

Vroeger, toen ...

Ik hou er niet van om alles wat nu gebeurt maar in een apocalyptisch perspectief te plaatsen of zelfs te persen.

Niet dat het nu allemaal zo goed is, maar vroeger was ook niet best. Vroeger leefde de gemiddelde arbeider zo'n 35 jaar, bereikte de helft van de geboren kinderen de leeftijd van tien jaar niet, werden zwakzinnigen in inrichtingen gezet om ze op te voeden tot 'normaal' burger, verloren elk jaar zo'n 20.000 kinderen in ons land één van hun ouders en ... zo kan ik nog wel even doorgaan.

Dit gezegd hebbend, kan de lezer de conclusie doen trekken dat we in een alsmaar stijgende lijn zitten en dat alles in de toekomst alleen maar beter wordt. Die lezer heeft gelijk. In de Toekomst zal alles beter worden. Nóg beter. Toch is er ook reden om de toekomst van deze wereld optimistisch tegemoet te treden. In elk geval horen we problemen niet uit te vergroten.

Want dat houdt ons af van de werkelijke problematiek in deze wereld.

We moeten dus niet van alles een probleem maken. Zelfs niet van onze ouderen. Wie haalt het in z'n hoofd om het problematisch te vinden dat mensen gezonder en langer leven? Dat ze vitaal zijn en kapitaalkrachtig. Het is toch geen probleem als deze grote groep nog langer onder ons blijft?

Ik bedoel maar, vroeger hadden we dat 'probleem' niet. Toen gingen de mensen eerder dood en hadden we geen last meer van ze.

Nee, dan Bovenberg: "De vergrijzing op zich is niet zo'n probleem. Daar kan de samenleving best mee omgaan. Het is zelfs goed nieuws ..." Juist! De oplossing is te simpel voor woorden (eveneens Bovenberg): "De uitdaging van de vergrijzing zou al voor het grootste deel opgelost zijn, als iedereen een paar jaar langer werkt." Waar maken we een probleem van?

Dit kabinet mag dan moedig zijn in het durven nemen van minder sympathieke maatregelen. Maar als moed tonen een doelstelling op zich wordt, dan vergroot het tot overmoed.

Nee, moed tonen is geen doelstelling. Onproblematiseren wat mij betreft wel. We hebben te veel problemen die nauwelijks problematisch zijn. Maar om kranten en televisie gevuld te krijgen hebben we nu eenmaal problemen nodig. En omdat een probleem al niet meer interessant is, hebben we vooral drama nodig. Maken we van elke spaander die bij het hakken valt een theater.

We mogen (nee móeten!) toch dankbaar zijn dat er periodes zijn in ons leven dat we mogen en kunnen genieten van al het goede dat God ons geeft. We lijken soms op kinderen die van hun Vader een brood hebben gekregen. En in plaats van dat brood te genieten, slaan we onszelf mismoe-dig voor het hoofd. We roepen dat we terecht een steen hebben gekregen. Want wie zou zulke slechte kinderen nu een brood geven?

Maar ik generaliseer. Niet iedereen, ook niet in onze samenleving, krijgt de kans om van de middenperiodes in het leven te genieten. De zorg voor ouders of juist jongeren, zorgen om de financiën en het voortbestaan van de boerderij (om maar even heel concreet te zijn), zorgen voor een groot (geïntegreerd!) gezin (een groot geschenk aan de maatschappij!) ... Om aan die mensen te vragen om in de periodes dat zij gelegenheid krijgen op adem te komen, toch nog maar een paar jaartjes door te gaan ... (zie ook het artikel van Jan Westert).

En dat maakt die 'paar jaartjes' voor individuele gevallen wel dramatisch. Niet voor die babyboomer die z'n jonge jaren als eeuwig student sleet, daarna veelvuldig gebruik maakte van alle mogelijke verlofregelingen en subsidies en nu op de Dam zijn verongelijkte gezicht laat zien.

Voor de grootste gemene deler is dat jaartje langer doorwerken natuurlijk geen enkel probleem, voor velen zelfs een wens. Het grootste probleem is het ontwikkelen van maatwerk. En voor die uitdaging mag de politiek zich gesteld zien.

Politieke Markt verkleint afstand tussen inwoners en gemeenteraad

Door Jelte Hoving, raadslid te Almere vanaf 1998 voor GPV/RPF/SGP en ChristenUnie.

Dualisering¹, een praktische noodzaak

Zorg dat inwoners zich in de gemeenteraad vertegenwoordigd voelen, wethouders niet hun eigen gang gaan en raadsleden overeind blijven. Vrij vertaald zijn dat voor mij de doelen van het duale gemeentebestuur. Dat de huidige tijd om een duaal gemeentebestuur vraagt is voor mij vanzelfsprekend. Hoe kunnen raadsleden anders in de beschikbaar gestelde tijd hun werk doen?

Dualisering is niet gemakkelijk

Dankzij de dualisering (vanaf maart 2002) zouden raadsleden meer tijd krijgen door zich te beperken tot de hoofdlijnen. De vrijgekomen tijd zou dan gebruikt worden voor contacten met de inwoners en voor controle op de uitvoering door B&W (o.a. rekenkameronderzoek). Veel overzichtelijker, maar niet automatisch uitvoerbaar. Ga maar eens werkbezoeken afleggen, spreekuur houden, raadsprogramma's opstellen, rekenkameronderzoeken houden, iets doen met het toenemende aantal verzoeken van inwoners, je leden en kiezers op de hoogte houden én zorgen dat je eigen verkiezingsprogramma zo veel mogelijk wordt gerealiseerd.

Tijd voor de Politieke Markt

Dualisering alleen is niet voldoende; het werk moet ook slimmer onder de raadsleden worden verdeeld. In 2004 zijn in Almere (39 raadsleden) door de raad 120 besluiten genomen, werden 83 moties, 55 amendementen en 3 initiatiefvoorstellen ingebracht, hebben inwoners 3 maal een onderwerp op de agenda gezet, ontving de raad 227 brieven, stelde de raad 56 schriftelijke vragen, hield zij 3 rekenkameronderzoeken en ontving zij honderden inwoners. Dat lukte in slechts 34 vergaderavonden, dankzij de

Politieke Markt, een model ontwikkeld in Almere door raadsgriffie en gemeenteraad.

Wat is de Politieke Markt?

In Almere is er, buiten de vakanties, elke donderdagavond Politieke Markt (PM): een ontmoeting tussen de raad, het college, de inwoners en de betrokken ambtenaren. De PM kent vier elementen: een tentoonstelling (door

inwoners, raadsleden of wethouders), de carroussel, het debat en de besluitvorming. De tijdswinst zit in de carroussel: tussen 19.00 en 21.00 uur vinden er zo'n twaalf vergaderingen plaats in vier vergaderzalen. De vergaderduur varieert van vijftien minuten tot één uur, maar de maximumduur staat van te voren vast. Dankzij twee fractieassistenten kan elke fractie voldoende meekomen. Bij vergaderingen zitten soms 4 raadsleden, soms 15. In de carroussel wordt besloten of het betreffende onderwerp rijp is voor de plenaire stemming of dat het terug moet komen in een volgende carroussel. Na een pauze vindt om 21.30 uur in de raadzaal nog een kort debat en/of een stemming plaats. Vaak is het formele gedeelte om 22.00 uur voltooid.

Voordelen Politieke Markt

Natuurlijk is er voor iedereen meer snelheid. Door de wekelijkse PM kunnen inwoners makkelijk een raadslid of een wethouder spreken. Voor de raadsleden zijn er meer mogelijkheden om onderwerpen verder uit te diepen (bijvoorbeeld deskundigen uitnodigen).

Een Almeers raadslid hoeft maar één avond per week naar het Gemeentehuis. Elke vrijdag wordt de bundel met vergaderstukken voor de volgende Politieke Markt thuis bezorgd. Achterliggende stukken zijn te vinden op internet. Ook het werk in een rekenkamer gebeurt tijdens de PM. Ging in het verleden veel tijd verloren met al die raadsleden die urenlang tegelijk in de raadzaal zaten, nu is iedereen veel actiever. In vergelijking tot voor de invoering van de PM zijn de vergaderingen veel afwisselender geworden. Elke fractie bepaalt zelf welke bijeenkomsten wel of niet worden bezocht.

Hoe nu verder?

Ruim 100 gemeenten bezochten in 2004 de PM in Almere. Sommige gemeenten namen het idee geheel of gedeeltelijk over. Natuurlijk zijn ook in Almere nog verbeteringen mogelijk.

Maar zelfs voor een tweede raadszetel zou ik niet terug willen naar het oude systeem van voor de Politieke Markt. Volgens mij kan zo'n markt in veel gemeenten de dualisering vlot trekken.

Voor info www.vernieuwingsimpuls.nl of raadsgriffie@almere.nl (tel. 036-5399459)

¹ de scheiding van bevoegdheden en posities van raad en college

Beschavingsoffensief

Door Freek Zandbergen AA

BOEKGEGEVENS

Schets van een beschavingsoffensief.

Over normen, normaliteit en normalisatie in Nederland

G.J.M. van den Brink (werkzaam bij het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW) te Utrecht)

Serie WRR Verkenningen nr.3

Amsterdam University Press 2004

216 p., ISBN 90 5356 663 5, prijs € 34,95

In een studie naar de overeenstemming over normen in Nederland (een Verkenning in het project rond het rapport

Waarden, normen en de last van het gedrag van de WRR, zie de DenkWijzer van februari 2004) komt de heer G. van den Brink tot de conclusie dat er in Nederland de laatste dertig jaar in tegenstelling tot het algemene gevoel geen verval van normen is opgetreden, maar dat de normen juist steeds hoger zijn komen te liggen. Het onbehagen in Nederland over de "verloederling van de waarden en normen" komen voort uit het steeds minder voldoen aan die hogere normen, en de grotere variatie in die normen, wat onduidelijkheid schept. Verder valt op dat de hedendaagse Nederlander weliswaar hoge eisen stelt aan zijn omgeving, maar voor zichzelf de normen in zijn eigen voordeel uitlegt.

De ontwikkelingen in de laatste dertig jaar en de huidige situatie analyseert de auteur scherp en grondig, met een degelijke onderbouwing.

Het tweede gedeelte, waarin hij ingaat op een door hem voorgestaan beschavingsoffensief, is uit de aard der zaak nogal subjectief en meer theoretisch dan praktisch, maar bevat zeker een aantal interessante gedachten en ideeën.

Normen worden hoger, niet lager

De onderzoeker heeft gekeken naar acht domeinen, namelijk: emancipatie, huwelijk/gezinsleven, moraliteit/fatsoen, politieke belangstelling, repressie, waardering Nederlandse cultuur, geloof/religie, en sociale status. Een belangrijke conclusie van het onderzoek is dat de normen in de maatschappij de laatste dertig jaar gemiddeld gezien duidelijk hoger zijn komen te liggen. Dit lijkt op het eerste gezicht niet te rijmen met het toenemend onbeha-

gen in de maatschappij over vermeend normverval, maar bij nader inzien blijkt er juist een logische samenhang te zijn. De maatschappij heeft steeds meer het karakter van de Olympische Spelen, met het credo steeds hoger, verder, sneller. De eisen en ambities worden steeds zwaarder, maar het aantal mensen waarvoor de lat té hoog ligt neemt daardoor ook toe.

Voorbeelden normverhoging en effecten daarvan

In een aantal deelgebieden wordt de stelling toegelicht. In de relatievorming zie je dat aan de partner steeds meer en hogere eisen worden gesteld, en dat bijvoorbeeld (ook seksuele) trouw steeds belangrijker wordt gevonden; toch neemt het aantal echtscheidingen toe, doordat steeds vaker niet aan de hoge verwachtingen wordt voldaan. Ook in het arbeidsproces wordt steeds meer van de werknemer verlangd, met als effect de hoge uitval van "arbeidsongeschikten".

In het onderwijs idem: de eisen gaan omhoog, maar het aandeel van hen die uit de boot vallen ook; er is bijvoorbeeld een gestage toename van het aantal kinderen dat speciaal onderwijs volgt.

Wat betreft de publieke moraal en politiek: de interesse voor de publieke zaak is in veel opzichten sinds 1970 alleen maar gestegen, gezien bijvoorbeeld de explosieve groei van vele maatschappelijke organisaties zoals het Wereld Natuurfonds, Greenpeace en Natuurmonumenten, maar bijvoorbeeld ook de betrokkenheid die blijkt uit de toename van ingezonden stukken naar kranten en praatprogramma's op tv en radio. De politiek in enge zin (zeg maar het parlementaire proces en het bestuurlijk apparaat) kan echter niet aan de stijgende verwachtingen voldoen, waardoor een toenemend aantal burgers cynisch staat tegenover de overheid.

Normen zijn voor de buurman

De tweede belangrijke conclusie die het onderzoek oplevert is dat veel burgers met twee maten meten. Het komt er eenvoudig op neer dat burgers voor zichzelf het beste eisen, maar niet thuis geven zodra hun medeburgers hetzelfde doen. Sterker nog: zodra die medeburgers opkomen voor hun verlangens of belangen wordt dat als een inbreuk op de eigen integriteit gevoeld. Laat staan dat correctie van de sociale omgeving wordt geaccepteerd.

Normvervaging

Het niet openstaan voor correctie verklaart Van den Brink onder andere uit het gegeven dat er steeds meer variatie in normen is ontstaan. Het gevolg is dat elke norm willekeurig lijkt. Het beperkte aantal bepalende instanties die vroeger richting gaven, zoals kerkelijke stromingen en machtige vakbonden of politieke partijen (en ook de overheid zelf) zijn invloed kwijtgeraakt, en er zijn geen eenduidige opvolgers opgestaan. Hoewel in de Nederlandse samenleving in grote lijnen veel normen breed gedragen blijken te worden, heeft de burger daar zelf geen zicht meer op. Daardoor heeft hij het gevoel zelf de norm te kunnen en zelfs te moeten bepalen, en staat hij niet open voor sociale controle, die er trouwens van de weeromstuit ook steeds minder is.

Tweedeling publieke en private vlak

Niet alle normen zijn gelijkmatig verdeeld over de samenleving. In dit verband constateert Van den Brink twee polarisaties die er uit springen. Op het publieke vlak is er de tegenstelling tussen (globaal ingedeeld) de assertieve hogere middenklasse en de arbeidersklasse. De hogere middenklasse hanteert een hoge democratische moraal, maar beschermt de eigen belangen en staat niet open voor correctie. De arbeidersklasse is het vertrouwen in de maatschappij in het algemeen en de politiek in het bijzonder aan het verliezen, en verlangt naar een wat meer autoritair bestuur (eigenlijk: een sterke leider).

In het private gebied (het privé-leven) is er een kloof tussen de normen van de autochtone en de allochtone burgers, zoals bijvoorbeeld bij zaken als opvoeding en de positie van vrouwen.

Beschavingsoffensief

Volgens Van den Brink is de belangrijkste oorzaak van de huidige problemen de te ver doorgesloten variatie in normen in de samenleving. Kern van het door hem bepleite beschavingsoffensief is daarom het verminderen van de verschillen tussen die normen.

Hij ziet drie partijen die een belangrijke taak hebben in de benodigde veranderingen: de burgers, de professionals en dienstverleners in de publieke sector, en de overheid.

De burgers

De auteur definieert vier begrippen die in het "goede burgerschap" beter moeten gaan fungeren:

1. gelijkwaardigheid: iedereen dezelfde rechten, men moet elkaar accepteren en respecteren;
2. zelfwerkzaamheid: burgers moeten hun eigen verantwoordelijkheid nemen;
3. betrokkenheid: individuen moeten beseffen dat de publieke zaak iedereen aangaat en ieders inzet vraagt;
4. aanspreekbaarheid: in feite het accepteren van regels ook als die jou niet goed uitkomen; eigen fouten erkennen en goedmaken

De professionals

In de publieke (inclusief de sociaal-maatschappelijke) sector wordt steeds meer gewerkt met modellen uit het bedrijfsleven, waardoor soms meer het management van de instellingen dan de kunde van de professionals doorslaggevend is; dit heeft weer een nadelig effect op de motivatie en arbeidsvreugde van de laatste groep. In deze omstandigheden ontstaat meestal een wetenschappelijke, afstandelijke (zakelijke) aanpak. Te vaak worden daardoor allerlei wezenlijke behoeften en vragen van mensen en bevolkingsgroepen genegeerd, omdat die aspecten niet in een meetbaar rationeel systeem passen. De mens achter de zaak raakt daardoor soms uit zicht, en de oplossingen die worden bedacht (berekend?) voldoen dan vaak niet omdat ze niet aansluiten op de werkelijke behoeften.

Volgens Van den Brink moeten professionals daarom meer speelruimte krijgen, en moeten ze zelf veel meer persoonlijk te werk (durven) gaan.

De overheid

De overheid moet de overproductie van regels (normen!) tegengaan, en daarbij een meer servicegerichte houding nastreven. Ook moet er meer openbaarheid van bestuur komen, wat het vertrouwen in de overheid zou kunnen versterken. In het verlengde daarvan: een ambtenaar moet vaker aanspreekbaar zijn als persoon, en zou daarvoor ook meer gebonden moeten zijn aan de normen en doelen van de publieke zaak waar hij mee bezig is dan aan allerlei interne regelgeving en hiërarchie.

Kortom, stel goed opgeleide ter zake deskundigen aan en geef ze duidelijk omschreven verantwoordelijkheden en bevoegdheden voor nog duidelijker omschreven doelen (met uiteraard de randvoorwaarden). Natuurlijk moeten deze ambtenaren ook gewoon verantwoording over hun functioneren afleggen, maar ze moeten in de dagelijkse praktijk een relatieve vrijheid van handelen hebben om efficiënt en effectief te kunnen werken.

Conclusie

Van den Berg heeft degelijk werk verricht. Het boek staat bol van de cijferanalyses, grafieken en statistieken, maar gelukkig geeft de auteur ook veel duidelijke samenvattingen van het besprokene. Hoewel het boekwerk geen pasklaar antwoord geeft voor de normen en waarden problematiek, geeft het daarin veel inzicht. Een aanrader voor sociologen en politici dus.

Inhoudsopgave

Vergrijzing	2 en 3
Thema <i>WegWijzer</i> en Thema <i>Inleiding</i> door Erik van Dijk	
Grijze haren	4
Feiten, cijfers en inleidende beschouwingen Thema <i>Studie</i> door Tom Vroon	
“Eerbied voor grijze haren”	7
Over de houdbaarheid van de oudedagsvoorziening Thema <i>Studie</i> door Reinier Koppelaar en Pieter Grinwis	
Werk voor ouderen, steun voor ouders	12
Thema <i>Interview</i> met Lans Bovenberg	
Vergrijzing en pensioenen: nachtmerrie of toekomstscenario?	16
Thema <i>Studie</i> door Rien de Kievit	
Ondernemerschap in ontwikkelingshulp	21
Column <i>Accent</i> door Wim Hasselman (Woord en Daad)	
Nadenken over een solidair ouderenbeleid	22
Het contract tussen generaties vraagt onderhoud Thema <i>Studie</i> door Jan Westert	
Palliatieve zorg	26
Thema <i>Studie</i> door Wim Jansen (Stichting Agora)	
Ouderenadviseurs	28
Thema <i>Lokaal</i> door Meint Dekker	
Ouderen onder dak	30
Thema <i>Lokaal</i> door Wouter Teeuw	
Een paar jaartjes langer...	32
Column <i>AdRem</i> door Jan Post	
Politieke Markt verkleint afstand tussen inwoners en gemeenteraad	33
Column <i>DenkKader</i> door Jelte Hoving	
Beschavingsoffensief	34
Boeken <i>Wijzer</i> door Freek Zandbergen	

